Sri Sharada Peetham, Sringeri
MANUSCRIPT PRESERVATION CENTRE

A/C. NO.	NEW	548	OLD	130
FOLIO	046			

TITLE

वेदान्तपरिभाषा ।

ವೇದಾಂತಪರಿಭಾಷಾ ।

वेदांतपरिभाषामूलं—

॥श्रीगणेशाय नमः॥ यदविद्याविलासेन भूतभौतिकसृष्टयः॥ तं नौमि परमात्मानं सच्चिदानंदविग्रहं॥१॥ यदंतेवा
सिपंचास्यैर्निरस्ता भेदिवारणाः॥ तं प्रणौमि नृसिंहाख्यं यतींद्रं परमं गुरुं॥२॥ श्रीमद्वेंकटनाथाख्यान्वेलंगुडिनिवासिन
ः॥ जगद्गुरूनहं वंदे सर्वतंत्रप्रवर्तकान्॥३॥ ब्रह्मबोधाय मंदानां वेदांतार्थावलंबिनी॥ धर्मराजाध्वरींद्रेण परिभाषा
वितन्यते॥४॥ इह खलु धर्मार्थकाममोक्षाख्येषु चतुर्विधपुरुषार्थेषु मोक्ष एव परमपुरुषार्थः न स पुनरावर्तते इत्या
दिश्रुत्या तस्यैव नित्यत्वावगमात् इतरेषां त्रयाणां प्रत्यक्षेण तद्यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयते॥ एवमेवामुत्र पुण्यचि
तो लोकः क्षीयत इत्यादिश्रुत्या चानित्यत्वावगमात्॥ स च ब्रह्मज्ञानादिति ब्रह्म तज्ज्ञानं तत्प्रमाणं च सप्रपंचं निरूप्य
ते तत्र प्रमाकरणं प्रमाणं तत्र स्मृतिव्यावृत्तं प्रमात्वमनधिगताबाधितार्थविषयज्ञानत्वं स्मृतिसाधारणं तु अ

बाधितार्थविषयज्ञानत्वं नीरूपस्यापि कालस्यैंद्रियवेद्यत्वाभ्युपगमेन धारावाहिकबुद्धेरपि पूर्वपूर्वज्ञानावि
षयतयातत्तत्क्षणविशेषविशिष्टविषयकत्वेन न तत्राव्याप्तिः किंच राद्धांते धारावाहिकबुद्धिस्थले न ज्ञानभेदः
घट२ किंतु यावत् स्फुरणं तावत् घटाकारांतःकरणवृत्तिरेकैव न तु नाना वृत्तेः स्वविरोधिवृत्त्युत्पत्तिपर्यंतं स्थायित्वा
भ्युपगमात् तथा च तत्प्रतिफलितचैतन्यरूपं घटादिज्ञानमपि तत्र तावत्कालीनमेकमेवेति नाव्याप्तिशंकापि ननु सि
द्धांते घटादेर्मिथ्यात्वेन बाधितत्वात् तज्ज्ञानं कथं प्रमाणं उच्यते ब्रह्मसाक्षात्कारानंतरं हि घटादीनां बाधः यत्र त्वस्य स
र्वमात्मैवाभूत्तत्केन कं पश्येदिति श्रुतेः नतु संसारदशायां बाधः यत्र हि द्वैतमिव भवति तदितर इतरं पश्यतीति श्रुतेः त
था चाबाधितपदेन संसारदशायामबाधितत्वं विवक्षितमिति न घटादिप्रमायामव्याप्तिः तदुक्तं देहात्मप्रत्ययो यद्वत्प्रमा

र्था

आत्मनिश्चयात्ब्रह्मसाक्षात्कारपर्यंतमित्यर्थः
वेदांतपरि णात्वेनकल्पितः लौकिकंतद्वदेवेदंप्रमाणंत्वात्मनिश्चयादिति
भ्नि लौकिकं तिं ष्ठा ज्ञानमित्यर्थः तानिचप्रमाणानिषट्प्रत्यक्षानुमानोपमानागमा पत्त्यनुपलब्धिभेदात्
२ तत्रप्रत्यक्षप्रमाकरणंप्रत्यक्षप्रमाणंप्रत्यक्षप्रमाचात्रचैतन्यमेवयत्साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्मेतिश्रुतेः अपरोक्षादि
त्यस्यापरोक्षमित्यर्थः ननुचैतन्यमनादितत्कथंचक्षुरादेस्तत्करणत्वेनप्रमाणत्वमितिउच्यते चैतन्यस्यानादित्वेपित
दभिव्यंजकांतःकरणवृत्तिरिंद्रियसंनिकर्षादिनाजायतइतिवृत्तिविशिष्टंचैतन्यमादिमदित्युच्यतेज्ञानावछे राम
दकत्वाच्चवृत्तेर्ज्ञानित्वोपचारः तदुक्तंविवरणे अंतःकरणवृत्तौज्ञानत्वोपचारइतिननुनिरवयवस्यांतःकरणस्य २
परिणामात्मिकावृत्तिः कथंइत्थंनतावदंतःकरणंनिरवयवंसादिद्रव्यत्वेनसावयवत्वात्सादित्वंचतन्मनोसृजत

कथं त्यादिश्रुतेः वृत्तिरूपज्ञानस्य च मनोधर्मत्वेन कामः संकल्पो विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धा धृतिरधृतिर्ह्रीर्धीर्भीरित्येतत्सर्वं मन
एवेति श्रु[illegible]धीशब्देन वृत्तिरूपज्ञानाभिधानात् अत एव कामादेरपि मनोधर्मत्वं ननु कामादेरंतःकरणधर्म
त्वेऽहमिच्छाम्यहं जानाम्य[हं] बिभेमीत्याद्यनुभव आत्मधर्मत्वमवगाहमानः कथमुपपद्यत उच्यते अयः [illegible]
त्वाभावेपि दग्धृत्वाश्रयवह्नितादात्म्याध्यासाद् यथाऽयो दहतीति इति व्यवहारः तथा सुखाद्याकारपरिणाम्यंतःकरणैक्याध्या २४
साद्दहं सुखी अहं दुःखीत्यादिव्यवहारः ननु अंतःकरणस्येंद्रियतयाऽतींद्रियत्वात्कथम[illegible]मीति प्रत्यक्षविषयतेति उ
च्यते न तावदंतःकरणमिंद्रियमित्यत्र प्रमाणमस्ति मनःषष्ठानींद्रियाणीति भगवद्गीतावचनं प्रमाणमिति चेन्न अ
निंद्रियेणापि मनसा षट्त्वसंख्यापूरणाऽविरोधात् नहींद्रियगतसंख्यापूरणमिंद्रियेणैवेति नियमः यजमानः

 पंचमाइउंभक्षयंतीत्यत्र लिंग तपंचत्वसंख्यायाः अनन्विताःपियजमानेनवेदानध्यापयामासेत्यत्र भारतं मानेना
 स्यादेवेदगतपंचत्वसंख्याया अवेदेनापि भारतेनपूरणदर्शनात् इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाह्यर्थेभ्यश्चपरं मनः इत्यादिश्रु
त्यामनसोऽनिंद्रियत्वावगमाच्च नचैवं मनसोऽनिंद्रियत्वेसुखादिप्रत्यक्षस्य साक्षात्वं नस्यादिंद्रियाजन्यत्वादिति
वाच्यं नहींद्रियजन्यत्वेनज्ञानस्यसाक्षात्वंअनुमित्यादेरपिमनोजन्यतयासाक्षात्वापत्तेः ईश्वरज्ञानस्याजन्यस्यसाक्षात्वा ला
पत्तेश्च सिद्धांतेप्रत्यक्षत्वप्रयोजकं किमितिचेत् किंज्ञानगतस्यप्रत्यक्षत्वस्यप्रयोजकमितिपृछसि किं किंवाविषय
तस्य आद्येप्रमाणचैतन्यविषयावछिन्नचैतन्याभेद इति ब्रूमः तथाहि त्रिविधंचैतन्यं विषयचैतन्यं प्रमातृचैतन्यं प्रमा ३
णचैतन्यंचेतितत्रघटा वछिन्नचैतन्यं विषयचैतन्यं अंतःकरणवृत्यवछिन्नंचैतन्यंप्रमाणचैतन्यं अंतःकरणावछिन्न

चैतन्यंप्रमातृचैतन्यंतत्रयथातडागोदकंछिद्रान्निर्गत्यकुल्यात्मनाकेदारान्प्रविश्यतद्वदेवचतुष्कोणत्वाद्याकारंभव
तितथातैजसमंतःकरणमपिचक्षुरादिद्वाराघटादिविषयदेशंगत्वाघटादिविषयाद्याकारेणपरिणमतेसएवपरि
णामोवृत्तिरित्युच्यतेअनुमित्यादिस्थलेतुनांतःकरणस्यवह्न्यादिदेशगमनंवह्न्यादेश्चक्षुराद्यसंनिकर्षात्तथा
चायंघटइत्यादिप्रत्यक्षस्थलेघटादेस्तदाकारवृत्तेश्चबहिरेकत्रदेशेसमवधानात्तदुभयावच्छिन्नचैतन्यमेकमेववि
भाजकयोरपिअंतःकरणवृत्तिघटादिविषययोरेकदेशस्थितत्वेनभेदाजनकत्वात्अतएवमठांतर्वर्तिघटावच्छिन्ना
काशोनमठावच्छिन्नाकाशाद्भिद्यतेतथाचायंघटइतिप्रत्यक्षस्थलेघटाकारवृत्तेर्घटसंयोगितयाघटावच्छिन्नचैतन्या
वृत्तिचैतन्यस्याभिन्नतयातत्रघटज्ञानस्यघटांशेप्रत्यक्षत्वंसुखाद्यवच्छिन्नचैतन्यस्यतद्वृत्त्यवच्छिन्नचैतन्यस्यच

नियमेनैकदेशावच्छिन्नोपाधिद्वयावच्छिन्नत्वान्नियमेनाहंसुखीत्यादिज्ञानस्य स्फखाद्यंशे प्रत्यक्षत्वं नन्वेवं स्वकृतिस्म
खा दिस्मरणस्यापि स्फखाद्यंशे प्रत्यक्षतापत्तिरिति चेन्न तत्र स्मर्यमाणसुखस्यातीतत्वेन स्मृतिरूपान्तःकरणवृत्ते
४ र्वर्तमानत्वेन तदुपाध्योर्भिन्नकालीनतया तत्तदवच्छिन्नचैतन्ययोर्भेदात् उपाध्योरेकदेशस्थत्वे सति एककालीनत्व
स्यैवोपधेयाऽभेदप्रयोजकत्वात् यदि चैकदेशस्थत्वमात्रमुपधेयाऽभेदप्रयोजकं तदाहं पूर्वं सुखीत्यादिस्मृतावतिव्याप्ति
वारणाय वर्तमानत्वं विषयविशेषणं देयं नन्वेवमपि स्वकीयधर्माधर्मौ वर्तमानौ यदा शास्त्रादिना ज्ञायेते तदा तादृशशा ४
स्त्रज्ञानादावतिव्याप्तिः तत्र धर्माद्यवच्छिन्नतद्वृत्त्यवच्छिन्नचैतन्ययोरेकत्वादिति चेन्न योग्यत्वस्यापि विषयविशेषण

विशेषेपि

त्वात्अंतःकरणधर्मत्वाविशेषेपिकिंचिद्योग्यंकिंचिदयोग्यंइत्यत्रफलबलकल्प्यः [illegible]वच्छिन्नतइत्यव
च्छि[illegible]चैतन्य[illegible]रेकत्वादितिचेन्नस्वभावएवशरणंअन्यथान्यायमतेपिआत्मधर्मत्वाविशेषेसुखादिवद्धर्मादेःप्रत्यक्ष
त्वापत्तिःदुर्वारानचैवमपिवर्तमानदशायांत्वंसुखीत्यादिवाक्यजन्यज्ञानस्यप्रत्यक्षतापत्तिःस्यादितिवाच्यंइष्ट
त्वाद्दशमस्त्वमसीत्यादौसंन्निकृष्टविषयेशब्दादप्यपरोक्षज्ञानाभ्यु[illegible]गमात्अतएवपर्वतोवह्निमानित्यादिज्ञान
मपिवह्न्यंशेपरो[illegible]पर्वतअपरोक्षंपर्वताद्यवच्छिन्नचैतन्यस्यबहिर्निसृतांतःकरणवृत्यवछिन्नचैतन्याभेदात्व
ह्न्यंशेत्वंतःकरणवृत्तिर्निर्गमनाभावेनवह्न्यवछिन्नचैतन्यस्यांतःकरणवृत्यवछिन्नचैतन्यस्यपरस्परंभेदा
त्तथाचानुभवःपर्वतंपश्यामिवह्निमनुमिनोमिन्यायमतेचपर्वतमनुमिनोमीत्यनुव्यवसा[illegible]पत्तिःअसंन्निकृ

च

सुरभिचंदनमित्यादिज्ञानमपिचंदनखंडांशेऽपरोक्षं।सौरभ्यांशेतुपरोक्षं।सौरभ्यस्यचक्षुरिंद्रियायोग्यत्वयायोग्यत्वघटितस्यनिरुक्तलक्षणस्या
भावात्।नचैवमेकत्रज्ञानेपरोक्षत्वापरोक्षत्व~~योरभ्युपगमे~~तयोर्जातित्वं~~न~~स्यादितिवाच्यं।

 ष्टपक्षकानुमितौतुसर्वांशेपिज्ञानंपरोक्षं।त्वयोरभ्युपगमेतयोर्जातित्वंनस्यादितिवाच्यं इष्टत्वात्जातित्वोपाधित्व
परिभाषायाःसकलप्रमाणागोचरतयाऽप्रामाणिकत्वात्घटोयमित्यादिप्रत्यक्षंहिघटत्वादिसद्भावेमानंनतुत
 स्यजातित्वेपिजातिस्वरूपसाध्याप्रसिद्धौतत्साधकानुमानस्याप्यनवकाशात् समवायासिद्ध्याब्रह्मभिन्ननिखि
लप्रपंचस्यानित्यतया नित्यसमवेतत्वघटितजातित्वस्यघटत्वादावसिद्धेश्चएवमेवोपाधित्वंनिरसनीयंपर्वतोव
ह्निमानित्यादौपर्वतांशेवह्न्यंशेचांतःकरणवृत्तिभेदांगीकारेणतत्तदवच्छेदकभेदेनपरोक्षत्वापरोक्षत्वयोरेकत्र
चैतन्यवृत्तौनविरोधः।तथाचतत्तदिंद्रिययोग्यवर्तमानविषयावच्छिन्नचैतन्याभिन्नत्वंतत्तदाकारवृत्त्यवच्छिन्न
ज्ञानस्यतत्तदंशेप्रत्यक्षत्वंघटादेर्विषयस्यप्रत्यक्षत्वंतुप्रमात्रभिन्नत्वंननुकथंघटादेरंतःकरणावच्छिन्नचैतन्याभे

ता

दः अहमिमं पश्यामीत्यनुभवविरोधादितिचेत् उच्यते प्रमात्रऽभेदेन [illegible]तावदैक्यं किंतुप्रमातृसत्तातिरिक्तासत्

कत्वाभावः तथाचघटादेः स्वावच्छिन्नचैतन्येऽध्यस्ततया विषयचैतन्यसत्तेवघ[illegible]टादिसत्ता अधिष्ठानसत्ताऽति

रिक्तायाः आरोपितसत्तायाः अनंगीकारात् विषयचैतन्यं च पूर्वोक्तप्रकारेण प्रमातृचैतन्य[illegible]वति प्रमातृचैतन्य

स्यैवघटाद्यधिष्ठानतया[illegible]मातृसत्तैवघटादिसत्ता नान्येति सिद्धं घटादेरपरोक्षत्वं अनुमित्यादिस्थले त्वंतःकरणस्य

वह्न्यादिदेशानिर्गमाभावेन वह्न्यवच्छिन्नचैतन्यस्य प्रमातृचैतन्यानात्मकतया वह्न्या[illegible]दिसत्ता प्रमातृसंचैतन्यसत्ता ता

तो भिन्नेति नातिव्याप्तिः नन्वेवमपि धर्माधर्मादिगोचरानुमित्यादिस्थले धर्माधर्मयोः प्रत्यक्षत्वापत्तिः धर्मा[illegible]द्यवच्छि

न्नचैतन्यानात्मकतयावह्न्या[illegible]दिसत्ताः [illegible]मातृचैतन्यसत्तातो भिन्नेति नातिव्याप्तिः नन्वेवमपिधर्माधर्मादिगोचरा

नुमित्यादिस्थलेधर्मिधर्मयोः प्रत्यक्षत्वापत्तिः धर्माद्यवच्छिन्नचैतन्यप्रमातृचैतन्याभिन्नतयाधर्मादिसत्तायाः प्रमा
तृसत्तानतिरेकादितिचेतन्नयोग्यत्वस्यापिविषयविशेषणत्वात् नन्वेमपिरूपीघटइतिप्रत्यक्षस्थलेघटगतपरिमा
णादेः प्रत्यक्षत्वापत्तिः रूपाद्यवच्छिन्नचैतन्यस्यपरिमाणावच्छिन्नचैतन्यस्यचैकतयारूपावच्छिन्नचैतन्यस्यप्रमातृ
चैतन्याभेदेपरिमाणावच्छिन्नचैतन्यस्यापिप्रमात्र अभिन्नतयापरिमाण सत्तायाः रूपप्रमातृसत्तातिरिक्तत्वाभा
वादितिचेन्नतत्तदाकारवृत्त्युपहितत्वस्यापिप्रमातृविशेषणत्वात्रूपाकारवृत्तिदशायांपरिमाणाकारवृत्त्यभावेन
परिमाणाकारवृत्त्युपहितंप्रमातृचैतन्याभिन्नसत्ताकत्वाभावेनातिव्याप्त्याभावात् नन्वेवंवृत्तावव्याप्तिः अनवस्था
भियावृत्तिगोचरावृत्त्यनंगीकारेणतत्रस्वाकारवृत्त्युपहितत्वघटितोक्तलक्षणाभावादितिचेन्न अनवस्थाभि

याद्वृत्ते वृत्त्यंतराविषयत्वेपि स्वविषयत्वाभ्युपगमेन स्वविषयवृत्त्युपहितप्रमातृचैतन्याभिन्नसत्ताकत्वस्य तत्रापि सं
भवात् एवं चांतःकरणतद्धर्मादीनां केवलसाक्षिविषयत्वेपि तत्तदाकारवृत्त्यभ्युपगमे उक्तलक्षणस्य तत्रापि सत्वा
न्नाव्याप्तिः न चांतःकरणतद्धर्मादीनां वृत्तिविषयत्वाभ्युपगमे केवलसाक्षिविषयत्वाभ्युपगमविरोध इति वाच्यं
नहि वृत्तिं विना साक्षीविषयत्वं केवलसाक्षिवे द्यत्वं [illegible] मानादिप्रमाणव्यापारमंतरेण साक्षिविषयत्वं अ
त एवाहंकारटीकायामाचार्यैरहमाकारांतःकरणवृत्तिरंगीकृता अत एव प्रातिकरजस्थले रजताकाराविद्यावृत्तिः संप्रदायिकैरंगीकृता तथा चांतःकरणतद्धर्मादिषु केवलसाक्षिवेद्येषु वृत्त्युपहितत्वघटितलक्षणस्य स भासि
त्वान्नाव्याप्तिः तदृयं निर्गलितार्थः स्वाकारवृत्त्युपहितप्रमातृचैतन्यसत्तातिरिक्तसत्ताकत्वशून्यत्वे सति योग्यत्वं

वेदांतप० विषयस्य प्रत्यक्षत्वं तत्र संयोगसंयुक्ततादात्म्यादीनां संन्निकर्षाणां चैतन्याभिव्यंजकवृत्तिजनने विनियोगः सा च वृत्ति

श्चतुर्धा संशयो निश्चयो गर्वः स्मरणमिति एवं सति वृत्तिभेदेन एकमप्यंतःकरणं मन इति बुद्धिरिति अहंकार इति चि

७ त्तमिति चाख्यायते तदुक्तं मनो बुद्धिरहंकारश्चित्तं करणमांतरं संशयो निश्चयो गर्वः स्मरणं विषया इमे तच्च प्र

क त्यक्षं द्विविधं सविकल्पनिर्विकल्पकभेदात् तत्र सविकल्पकं वैशिष्ट्यावगाहि ज्ञानं यथा घटं जानामीत्यादि ज्ञानं नि म ह

र्विकल्पकं तु संसर्गानवगाहि ज्ञानं यथा सोऽयं देवदत्तः तत्त्वमसीत्यादिवाक्यजन्य ॥ ननु शाब्दमिदं ज्ञानं न प्रत्य

न क्षं इंद्रियाजन्यत्वादिति चेन्न हींद्रियजन्यत्वं प्रत्यक्षत्वे तंत्रं दूषितत्वात् किंतु योग्यवर्तमानविषयत्वे सति विषयचै ७

तन्याभिन्नत्वं इत्युक्तं तथा च सोऽयं देवदत्त इति वाक्यजन्यज्ञानस्य सन्निकृष्टविषयतया बहिर्निसृतांतःकरणवृत्त

भ्युपगमेन देवदत्तावछिन्नस्य तत्सवछिन्नस्यैतन्यस्याभेदेन सोऽयं देवदत्त इति वाक्यजन्यज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वं एवं तत्त्वमसी
त्यादिवा[illegible] जन्यज्ञान स्यापि तत्प्रमातुरेव विषयतया तदुभयाभेद[illegible]स्य सत्वात् नेनु वाक्यजन्यज्ञानस्य पदार्थसंसर्गावगा
हितया कथं निर्विकल्पकत्वं उच्यते वाक्यजन्यज्ञानस्य विषयत्वं हि पदार्थसंसर्गत्वं तत्र अनभिमत संसर्गस्यापि वाक्यज
न्यज्ञानविषयसंसर्गोपत्तेः किंतु तात्पर्यविषयत्वं प्रकृते च सदेव सोम्येदमग्र आसीदित्युपक्रम्य तत्सत्यं स आत्मा तत्त्वमसी
त्युपसंहारेण विशुद्धे ब्रह्मणि वेदांतानां तात्पर्यमवसितमिति कथं तात्पर्यो विषयसंसर्गमवबोधयेत् इदमेव तत्त्वा
मस्यादिवा[illegible]नामखंडार्थत्वं यत्संसर्गानवगाहियथार्थज्ञाना[illegible]क्यजन[illegible]त्वमिति तदुक्तं संस[illegible]र्गासंगिसम्यग्धी
हेतुतायागिरामियं उक्ताखंडार्थता यद्वा तत्प्रातिपदिकार्थता प्रातिपदिकार्थमात्रपरत्वं वाखंडार्थमिति च[illegible]र्थपा

स्य

द्यर्थः तच्च प्रत्यक्षं पुनर्द्विविधं जीवसाक्षी ईश्वरसाक्षी चेति तत्र जीवो नामांतःकरणावच्छिन्नचैतन्यं तत्साक्षी त्वंतःकरणो
पहितं चैतन्यं अंतःकरणस्य विशेषणोपाधित्वाभ्यामनयोर्भेदः विशेषणं च कार्यान्वयि व्यावर्तकं उपाधिश्च कार्यानन्व
यी व्या=र्तकः वर्तमानश्च रूपविशिष्टो घटोऽनित्य इत्यत्र रूपं विशेषणं कर्णशष्कुल्यवच्छिन्नं नभः श्रोत्रमित्यत्र कर्णशष्कुली
उपाधिः अयमेवोपाधिर्नैयायिकैः परिचायक इत्युच्यते प्रकृते चांतःकरणं जडतया विषयभासकत्वायोगेन विषयभा
सकचैतन्योपाधित्वं अयं च जीवसाक्षी प्रत्यात्मनाना एकत्वे तु चैत्रावगते मैत्रस्याप्यनुसंधानप्रसंगः ईश्वरसाक्षी तु मा
योपहितं चैतन्यं तच्चैकं तदुपाधिभूतमायाया एकत्वात् इंद्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत इत्यादिश्रुतौ मायाभिरिति बहुव
चनस्य मायागतशक्तिविशेषाभिप्रायतया मायागतसत्वरजस्तमोरूपगुणाभिप्रायतया चोपपत्तेः मायां तु प्र

य स
कृतीविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरं तमेरोविद्यातंतोहृदियस्मिन्निवेशिते योगीमायाममेयायतस्मैविद्यात्मनेनमः अ
जामेकांलोहितशुक्लकृष्णांबह्वीःप्रजाःसृजमानांसरूपाःअजोह्येकोजुषमाणोऽनुशेते इतिश्रुतिःश्रु। या
या
तिस्मृतिष्वेकव[illegible]लेनलाघवानुगृहीतेनमायाएकत्वंनिश्चीयते ततश्चतदुपहितचैतन्यमीश्वरसाक्षीत
त्वानादितदुपाधेर्मायाअनादित्वात् मायावच्छिन्नचैतन्यंपरमेश्वरःमायायाविशेषणत्वेईश्वरत्वं उपाधि
त्वेसाक्षीत्वमितिईश्वरत्वसाक्षित्वयोर्भेदः ननुधर्मिणोःईश्वरतत्साक्षिणोःसचपरमेश्वरएकोपिस्वोपाधिभू
तमायानिष्ठसत्वरजस्तमोगुणभेदेनब्रह्मविष्णुमहेश्वरादिशब्दवाच्यतांभजते नन्वीश्वरसाक्षिणोरनादि

वेदांतप० त्वेतदैक्षत बहु स्यां प्रजायेयेत्यादिसृष्टिपूर्वसमये परमेश्वरस्यां तु [illegible]कमीक्षणम्[illegible]मादं कथमुपपद्यते उच्यते यथा
विषयेंद्रियसंनिकर्षादिकारणवशेन जीवोपाध्यंतःकरणस्य वृत्तिभेदा जायंते तथा सृज्यमानप्राणिकर्मवशे
९ न प[illegible]पाधिभूतमायाया वृत्तिविशेषा इदमिदानीं स्रष्टव्यं इदमिदानीं पालयितव्यमिदमिदानीं संहर्तव्य
मित्याद्याकारा जायंते तासां च वृत्तीनां सादित्वात्तत्प्रतिबिंबचैतन्यमपि सादीत्युच्यते एवं साक्षिद्वैविध्येन प्र
त्यक्षज्ञानद्वैविध्यं प्रत्यक्षत्वं च। ज्ञेयगतं ज्ञप्तिगतं च निरूपितं तत्र ज्ञप्तिगतप्रत्यक्षस्य सामान्यलक्षणमु[illegible]त्वमे रि
व पर्वतो वह्निमानित्यादावपि वह्न्याद्याकारवृत्त्युपहितचैतन्यस्य स्वात्मांशे स्वप्रकाशतया प्रत्यक्षत्वात् तत्र।

विषयांशे प्रत्यक्षत्वं पूर्वोक्तम् तस्य च भ्रान्तिरूपप्रत्यक्षे नातिव्याप्तिः भ्रमप्रमासाधारणप्रत्यक्षत्वसामान्यनिर्वचने
न तस्यापि लक्ष्यत्वात् यद्वा तु प्रत्यक्षप्रमाया एव लक्षणं वक्तव्यं तदा पूर्वोक्तलक्षणे अबाधितत्वं विषयविशेषणं देयं [illegible] नि ३
तथा शुक्त्यादिभ्रमस्य संसारकालीनबाधविषयप्रातिभासिकरजतादिविषयकत्वात् ननु विसंवादिप्रवृत्त्या भ्रान्तिज्ञा
नविषयसिद्धावपि तस्य प्रातिभासिकतत्कालोत्पन्नरजतादिविषयकत्वेन प्रमाणं दे[illegible]ान्तरीयरजतस्यै[illegible] ३
स्यैव तद्विषयकत्वसंभावादिति चेन्न [illegible] तथा प्रत्यक्षविषय[illegible]त्वा[illegible]त् न च ज्ञानं तत्र प्रत्यासत्तिः
ज्ञानस्य प्र[illegible]त्वे [illegible]नदेव[illegible]याहः प्रत्यक्षत्वापत्ता[illegible]च्छेदापत्तेः ननु रजतोत्पादकानां र

ते अनुमाना

 जतावयवाद्दीनां स्वभावे शुक्तौ कथं तत्रापि रजतमुत्पद्यत इति चेत् उच्यते नहि लोकसिद्धसामग्री प्रातिभासि
करजतोत्पादिका किंतु विलक्षणैव तथाहि काचादिदोषदूषितलोचनस्य पुरोवर्तिद्रव्यसंयोगादिदमाकारा चा
१० कचिक्याद्याकारा काचिदंतःकरणवृत्तिरुदेति तस्यां च वृत्तौ इदमवच्छिन्नं चैतन्यं प्रतिबिंबते तत्र पूर्वोक्तरी
त्या वृत्तेर्बहिर्निर्गमनेनेद मवच्छिन्नचैतन्यं वृत्त्यवच्छिन्नचैतन्यं प्रमातृचैतन्यं चाभिन्नं भवति ततश्च प्रमातृ १०
चैतन्याभिन्नविषयचैतन्यनिष्ठा शुक्तित्वप्रकारिकाऽविद्या चाकचिक्यादिसादृश्यसंदर्शनसमुद्बोधितरज
तसंस्कारसध्रीचीना काचादिदोषसमवहिता रजतरूपार्थाकारेण रजतज्ञानाभासाकारेण च परिणमते

परिणामं नामउपादानस सत्त ककार्यापत्तिःविवर्तोनामउपादानविषमसत्ताककार्योपत्तिः प्रातिभासिक
रजतंचाविद्यापेक्षयापरिणामः चैतन्यापेक्षयाविवर्तइतिचोच्यते अवि[illegible]परिणामरूपंचतद्रजतमविद्याधि
ष्ठानेइदमवछिन्नचैतन्येवर्ततेअस्मन्मतेसर्वस्यापिकार्यस्योपादानाधि [illegible]नाश्रितत्वान[illegible]मात् ननुचैतन्याश्रि श
दं तरजतस्यकथमिदंरजतमितिपुरोवर्ती[illegible]तादात्म्यं उच्यते यथान्यायमतेआत्मनिष्ठसुखादेः शरीरनिष्ठत्वे
नोपलंभः शरीर[illegible]न्नात्माद्यधिकरणत्वाव[illegible]दत्वात् तथाचैतन्यमात्रस्यरजतंप्र[illegible] नाधिष्ठानतयाइदमव
छिन्नचैतन्यस्यतदधिष्ठानत्वेनेदमैवच्छेदकतयारजतस्यपुरोवर्तिसंसर्गउपपद्यते तस्यचविषयचैतन्या

वा

न

स्यतदंतःकरणेण इतचैतन्याभिन्नतयाविषयचैतन्येऽध्यस्तमपिरजतंसाक्षिण्यध्यस्तंकेवलसाक्षिवेद्यंसुखादि
वदनन्यवेद्यमितिचोच्यते ननुसाक्षिण्य[illegible]ध्यस्तत्वेऽहंरजतमितिप्रत्ययःस्यात् अहंसुखीति[illegible]दि चेत् उच्यते
सुखादीनामंतःकरणनिष्ठाऽविद्याकार्यत्वेऽप्युक्तं अहंसुखीतिज्ञानंसुखादीनांघटादिवच्छुद्धचैतन्यएवाध्यासा
त् किंतु यस्ययदाकारानुभवाहितसंस्कारसहकृताविद्याकार्यत्वंतस्यतदाकारानुभवविषयत्वंअहमाकारानु
भवाहितसंस्कारसहिताविद्याकार्यत्वादंतःकरणादेरहमनुभवविषयत्वंशरीरेंद्रियादेरुभयविधानुभवसंस्का
[illegible]नाविषयत्वंतथा चोभयविधानुभवः इदंशरीरंअहंदेहः अहंमनुष्यःहंब्राह्मणः इदंचक्षुरहंका[illegible]णइदंश्रो

अ

त्रे अहंबधिर [illegible] नंप्रकृते [illegible] प्रातिभासिकरजतस्य प्रमातृचैतन्या [illegible] भिन्नेदमं [illegible] वच्छिन्नचैतन्यनिष्ठाविद्याकार्यत्वेपि
इदंरजतमितिसत्यस्थलीय [illegible] माकारा [illegible] नुभवाहितसंस्कारजन्यत्वादिदमाकारानुभवविषयतानत्वहंरजतमित्यह
माकारानुभवविषयतेत्यनुसंधेयं नन्वेवमपिमिथ्यारजतस्यसा [illegible] त्साक्षिसंबंधितयाभानसंभवेरजतगोचरज्ञा
नाभास [illegible] पायाभवि [illegible] वृत्तर [illegible] पगमःकिमर्थमितिचेतुच्यतेस्वगोचरवृत्त्युपहित [illegible] चैतन्याभिन्नसत्ताकत्वा
भा [illegible] वेषयापरोक्षरूपतयारजतस्यापरोक्षसिद्ध्येतद [illegible] पगमात् नन्वहंवृत्तेरजताकारवृत्तेश्चप्रत्येकमेकै
कविषयत्वेगुरुमत [illegible] विशिष्टज्ञानानभ्यु [illegible] कुतोभ्रमज्ञानसिद्धिरितिचेतन्न वृत्तिद्वयप्रतिबिंबितचैतन्यस्यै

[illegible] नेदीत्वा
नमपति-

वेदांतप० कस्यसत्यमिथ्यावस्तुतादात्म्यावगाहित्वेनभ्रमत्वस्वीकारात् अतएवसाक्षिज्ञान[illegible]सत्यासत्यविषयतयाप्रामा
ण्यानियमादप्रामाण्योक्तिः सांप्रदायिकानांननुसि[illegible]तेदृष्टांतरीयरजतमप्यविद्याकार्यमध्यस्तं चेतिकथंक्षणि
१२ रूप्यतो[illegible]त्तुल्यत्वमितिचेन्नत्वन्मतेसत्यत्वाविशेषेपिकेषांचित्क्षणिकत्वंकेषांचित्स्थायित्वमित्यत्रयदेवनियाम
कंतदेवास्मत्स्वभावविशेषादिकंममापिघटाद्यध्यासेअविद्यैवदोषस्त्वे[illegible]हेतुः शुक्तिरूप्याद्यध्यासेतुकाचाद १२
योदोषाः तथाचागंतुकदोषज[illegible]त्वं प्रातिभासिकत्वेप्रयोजकं अत[illegible]वस्वप्नोपलब्धरथादीनामागंतुकनिद्रादो दि
षजन्यत्वात्प्राति[illegible]भासिकत्वं ननुस्वप्नस्थलेपूर्वानुभूतरथादेःस्मरणमात्रेणैवव्यवहारोपपत्तौनरथादिसृष्टिक।

स्यनेगौरवात् [illegible] तिचेन्नरथादेः [illegible] नमात्राभ्युपगमे [illegible] मिति प्रत्ययमद्राक्षमित्याद्यनुभवविरोधापत्तेः [illegible] र्था

न्तरथयोगान्पथाः सृजत इतिरथादि [illegible] प्रतिपादकश्रुतिविरोधापत्तेश्च तस्मात् [illegible] किंरूप्यवत्तत्प्रोपलभ्यरथा

ध्यासः कुत्रेति चेन्न चैतन्यस्यैव स्वयंप्रकाशस्य रथाद्यधिष्ठानत्वात् प्रतीयमाना [illegible] शेषस्यापतदाऽसं [illegible] कृष्टतन

यानिर्वचनी [illegible] प्रातिभासिकदेश [illegible] भ्युपगन्तव्य इत्योपि प्रातिभासिकायावत्प्रातिभाससमवतिष्ठते ननु [illegible] रथाद्यधि

ष्ठानतयोपलभ्यमानदेशविशेष [illegible] दाऽसंन्निकृष्टतया निर्वच [illegible] प्रातिभासिकदेशोभ्युपगंत [illegible] स्तथा च

रथाद्यध्यासः कुत्रेति चेन्न चैतन्यस्यैव स्व [illegible] प्रकाशस्य रथाद्यधिष्ठानत्वात् प्रती [illegible] मानाहि [illegible] स्तात्येव प्रती

यत इति सद्रूपेण प्रकाशमानचैतन्यमेवाधिष्ठानं देशविशेषोपि चिरध्वस्त प्राति [illegible] भासिकः रथादाविंद्रियप्रापत्वा

मपिप्रातिभासिकंतदासर्वेंद्रियाणामुपरमात् अहंगजइतिप्रतीत्यापदनंतुपूर्ववान्निरसनीयंस्वप्नेगजादयःसा
क्षात्माय [illegible] परिणामइतिकेचित् अंतःकरणद्वारातत्परिणामाइत्यन्येननुगजादिःशुद्धचैतन्याध्यस्तत्वेइदा
नींतत्साक्षात्काराभा[illegible]जागरणेपि[illegible] पलब्ध्यगजादयोऽनुवर्तेरन् उ[illegible]तक यीविनाशोहिद्विविधःकश्चि
न दुपादानेनसहकश्चित्तुवि[illegible]मानएवोपादानेआद्योबाधःद्वितीयस्तुनिवृत्तिःआद्यस्यकारणमधि[illegible]नत
त्वसाक्षात्कारःतेनविनोपादानभूतायाःअविद्यायाअनिवृत्तेःद्वितीयस्यविरोधिवृत्त्युत्पत्ति[illegible]षनिवृत्तिश्च १३
यामि तदिहब्रह्मसाक्षात्काराभावात्स्वप्नप्रपंचोमा[illegible]धिष्ठमुसलप्रहारेणघटादाविवविरोधिप्र[illegible]नरोदये
नस्वजनकीभूतनिद्रादिदोषनाशेनवागजादि[illegible]वृत्तेःकोविरोधःएवंचशुक्तिरूप्यस्यशुक्त्यवछिन्नचैतन्य

निष्टमूलाविद्याकार्यत्वपक्षेशुक्तिरिनिज्ञानेनतद्ज्ञानेनसहरजतस्यबाधमूलाविद्याकार्यत्वपक्षेमूलाविद्याय
त्रंल[illegible]तत्वसाक्षात्का रमोऽत्रनि सतयाशुक्तितत्वज्ञानान्निवर्त्यतयारजतस्यतत्रशुक्तिज्ञानान्निवृत्तिमात्रंम
स्थे सलप्रहारेणघटस्येव दशुक्तौरजतस्यप्रातिभाससमयेसत्ताऽपगमइदंनरजतमितितत्रैकनिषेधज्ञानंन
स्यात् किंत्विदानीमिदंरजतमितिइदानींघटः पामानेतिवा नचेन्ननहितत्ररजतत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभा
ध वोनिषेधीविषयः किंतुलौकिकपारमार्थिकत्वावच्छिन्नप्रातिभासिकरजतप्रतियोगिकः व्यधिकरणा वच्छिन्न
प्रतियोगिताकाभावाऽपगमात् ननुप्रातिभासिकेरजतेपारमार्थिकत्वमवगतंनवाअनवगमे प्रतियोगितावच्छे
दकावच्छिन्नाज्ञानाद्भावप्रत्यक्षाऽपयत्तिःअ गमेअपरोक्षावभासस्यतत्कालीनविषयसत्ताशानैत्वात्रजते य

पारमार्थिकत्वमप्यनिर्वचनीयरजतवदेवोत्पन्नमिति तदवछिन्नरजतसत्वेन वाछिन्ना भावस्तत्र कथं वर्तत इति चे
न्न पारमार्थिकत्वस्याधिष्ठाननिष्ठस्य रजते प्रतिभाससंभवेन रजतनि [illegible]र्थिकत्वोत्पत्त्यनभ्युपगमात् य
 त्रारोप्यमसंन्निकृष्टं तत्रैव प्रातिभासिकवस्तुसत्तेरंगीकारात् अत एवेंद्रियसंन्निकृष्टजपाकुसुमगतलौहित
स्फटिके भानसंभावात् स्फुटिकेऽनि[illegible]र्वचनीयलौहि[illegible]त्योत्पत्तिः नन्वेवं यत्र जपाकुसुमद्रव्यांतरव्यवधाना
वसंन्निकृष्टं तत्र लौहित्यप्रतीत्या प्रातिभासिकं लौहित्यं स्वीक्रीयतेति चेन्न इष्टत्वात् एवं प्रत्यक्षभ्रमांतरेष्वपि प्र
त्यक्षसामान्यलक्षणाऽनुगम यथार्थप्रत्यक्षलक्षणं सद्भावश्च दर्शनीयः उक्तं प्रत्य[illegible] प्रकारांतरेण द्विविधं इं
द्रियजन्यतदजन्यं चेति तत्रेंद्रियाजन्यं सुखादिप्रत्यक्षम नइंद्रियत्वनिराकरणात् इंद्रियाणि पंच घ्राणरसनचक्षु

श्रोत्रत्वगात्मकानि सर्वाणि चेंद्रियाणि स्वस्वविषयसंबंधादेव प्रत्यक्षज्ञानं जनयंति तत्र घ्राणरसनत्वगिंद्रियाणि स्वस्थ
नास्थितान्येव गंधरसस्पर्शोपलंभान् जनयंति चक्षुःश्रोत्रे तु स्वत एव विषयदेशं गत्वा स्वस्वविषयं गृह्णीतः श्रोत्रस्या
पि चक्षुर्वत् व्यवछिन्नतया भेर्यादिदेशग[illegible]नसंभवात् अत एवानुभवो भेरीशब्दो मया श्रुत इति वीचीतरंगादिन्या
येन श्रोत्रकर्णशष्कुलीप्रदेशे अनंतशब्दोत्पत्तिकल्पनायां गौरवं भेरीशब्दो मया श्रुत इति प्रत्यक्षस्य भ्रमत्वकल्पनायां
च गौरवं स्यात् तदेव व्याख्यातं प्रत्यक्षं परिछेदः प्रथमः १ अथानुमानं निरूप्यते अनुमितिकरणमनुमानं अनुमितिश्च व्या
प्तिज्ञानत्वेन व्याप्तिज्ञानजन्या व्याप्तिज्ञानानुव्यवसायादिस्म[illegible]ज्जन्यत्वाभावान्नानुमितित्वं अनुमितिकरणं च
व्याप्तिज्ञानं तत्[illegible]रोवांतरव्यापारः न तु तृतीयलिंगपरामर्शोनुमितौ करणं न स्यात् अनुमितिहेतुत्वासिद्धः तत्करण

त्वस्यदूरनिरस्तत्वात् नचसंस्कारजन्यत्वेनअनुमितेःस्मृतित्वापत्तिःस्मृतिप्रागभावजन्यत्वस्यसंस्कारमात्रजन्यत्व
स्यवास्मृतित्वप्रयोजकतयासंस्कारध्वंससाधारणसंस्कारजन्यत्वस्यतदप्रयोजकत्वात् नचाप्यत्रव्याप्तिस्म[illegible]नु

मितिस्तत्रकथंसंस्कारोहेतुरितिवाच्यं व्याप्तिस्मृतिस्थलेपितत्संस्कारस्यैवानुमितिहेतुत्वात् नहिस्मृतेःसंस्कारनाश
कत्वनियमःस्मृतिधारादर्शनात् नचानुद्बुद्धसंस्कारादप्यनुमित्यापत्तिः तदुद्बोधस्यापिसहकारित्वात् एवंचायं
धूमवानि[illegible]धूमतादृशानिधूमोवह्निव्याप्यइत्यनुभवा[illegible]नसंस्कारोद्बोधेचसतिवह्निमानित्यनुमितिर्भव

ति नतुमध्येव्याप्तिस्मरणंतज्जन्यंवह्निव्याप्यधू[illegible]मवानयमित्यादिविषयविशिष्टज्ञानं[illegible]त्वेनकल्पनीयंगौरवा
वान्मानाभावाच्चतच्च[illegible]ज्ञानंवह्निविषयकज्ञानांशएवकरणंनतुप[illegible]तद्विषयकत्वांशाइतिपर्वतोवह्निम

नितिज्ञानस्य व कारणएवानुमितित्वं न पर्वताद्यंशेन दंशे प्रत्यक्षत्वस्योपपादितत्वात् व्याप्तिश्चाशेषसाधनाश्रयाश्रित
साध्यसामानाधि[illegible]रणरूपा सा चाव्यभिचारादर्शने सति सहचारदर्शनेन गृह्यते तच्च सहचारदर्शनं भूयोदर्शनं सकृ
द्दर्शनं चेति विशेषो नादरणीयः सहचारदर्शनत्वस्यैव प्रयोजकत्वात् तच्चानुमानमन्वयिरूपमेकमेव न तु केवला
न्वयि[illegible] स्यापि धर्मस्यास्मन्मते ब्रह्मनिष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगित्वेनात्यन्ताभावप्रतियोगि[illegible] साध्यकत्वयोगके व
लान्वयित्वस्यासिद्धेः नाप्यनुमानस्य व्यतिरेकिरूपत्वं साध्याभावेन साधनाभावनिरूपितव्याप्तिज्ञानस्य साधने
न साध्यानुमितावनुपयोगात् कथं तर्हि धूमादावन्वयव्याप्तिमविदुषोपि व्यतिरेकव्याप्तिज्ञानादनुमितिः अर्थापत्ति
ति प्रमाणेनेति वक्ष्यामः अत एवानुमानस्य नान्वयव्यतिरेकीरूपं व्यतिरेकिव्याप्तिज्ञानस्यानुमित्यहेतुत्वात् तच्चानु

मानंस्वार्थपरार्थभेदेना[illegible]विधंतत्रस्वार्थंतूक्तम [illegible]परार्थंतुन्यायसाध्यंन्यायोना[illegible]वयवसमुदायःअवयवाश्चत्रय
एवप्रतिज्ञाहेतू[illegible]उदा[illegible]रणरूपाःउदाहरणोपनयनिगमरूपावा नतुपंचावयवरूपाःउदा[illegible]रणादित्रयेणैव व्या
प्तिपक्षधर्मयोरुपदर्शनसंभवेनाधिकावयव[illegible]द्वयस्यव्यर्थत्वात् एवमनुमानेनि[illegible]रूपितेतस्माद्ब्रह्मभिन्ननिखि
लमिथ्यात्वसिद्धिः तथाहि ब्रह्मभिन्नं सर्वं [illegible]ब्रह्मभिन्नत्वात् यदेवं तदेवं यथाशुक्तिरूप्यं न च दृष्टांतासिद्धिः तस्य
साधितत्वात् न चाप्रयोजकत्वं शुक्तिरूप्यंरज्जुसर्पादीनां मिथ्यात्वेब्रह्मभिन्नत्वस्यैव ल[illegible]वनप्रयोजकत्वात् मि १६
थ्यात्वं च स्वाश्रयत्वेनाभिमतयावन्निष्ठात्यंताभावप्रतियोगित्वं अभिमतप[illegible]म[illegible]सं[illegible]रणायपयावस[illegible]मंयां
नरवारणाय तदुक्तं सर्वेषामपि भावानां स्वाश्रयत्वेन संमते प्रतियोगित्वमत्यंताभावं प्रति मृषात्मतेति यद्वायंप॰

एतत्तं तु निष्ठात्यंताभावप्रतियोगीपटत्वात् पटांतरवदित्याद्यनुमानं मिथ्यात्वे प्रमाणं तदुक्तं अंशिनः स्वांशगात्यंता
भावस्य प्रतियोगिता अंशित्वादितरांशिवाद्गैषैव गुणादिष्विति नच घटादेर्मिथ्यात्वे सन् घट इति प्रत्यक्षेण बाधः
अधिष्ठानब्रह्मसत्तायास्तत्र विषयत्वाद् घटादेः सत्यत्वासिद्धेः नच निरूपस्य ब्रह्मणः कथं चाक्षुषादिज्ञानविषयत्वे
तिवाच्यं निरूपस्यापि रूपादेः प्रत्यक्षविषयत्वात् नच नीरूपस्य द्रव्यस्य चक्षुराद्यसंयोगमिति नियमः मन्मते ब्रह्म
णो द्रव्यत्वासिद्धेः गुणाश्रयत्वं द्रव्यत्वं समवायिकारणत्वं वा द्रव्यत्वमिति चेत् अभिमतं नाहि निर्गुणस्य ब्रह्मणो गुणा
श्रयता नापि समवायिकारणता समवायासिद्धेः अस्तु वा द्रव्यत्वं ब्रह्मणः तथापि नीरूपस्य कालस्येव चक्षुरादिज्ञा
नविषयत्वेनाविरोधः यद्वा त्रिविधं सत्त्वं पारमार्थिकं व्यवहारिकं प्रातिभासिकं चेति तत्र पारमार्थिकं सत्त्वं ब्रह्म

णः व्यवहारिकं सत्वमाकाशादेः प्रातिभासिकं सत्वं शुक्तिरूप्यादेः तथा च घटः सन्निति प्रत्यक्षस्य व्यवहारिकसत्व
विषयत्वेन प्रामाण्यं अस्मिन्पक्षे घटादेः ब्रह्मणि निषेधो न स्वरूपेण किंतु पारमार्थिकत्वेनैवेति न विरोधः अस्मिन्प
 क्षे च मिथ्यात्वलक्षणं पारमार्थिकत्वावछिन्नप्रतियोगिकत्वमत्यंताभावविशेषणं द्रष्टव्यं तस्मात्प्रपंचमिथ्यात्वा
नुमानमिति इत्यनुमानपरिछेदः २ अथोपमानं निरूप्यते सादृश्यप्रमाकरणमुपमानं तथाहि नगरेषु दृष्टगोपिंड
स्य पुरुषस्य वनं गतस्य गवयेंद्रियसंन्निकर्षे सति भवति प्रतीतिरयं पिंडो गोसदृश इति तदनंतरं च भवत्यनेन
सदृशी मदीया गौरिति निश्चयः तत्रान्वयव्यतिरेकाभ्यां गवयनिष्ठगोसादृश्यज्ञानं करणं गोनिष्टगवयसादृश्य
ज्ञानं फलं न चेदं प्रत्यक्षेण संभवति गोपिंडस्य तदेंद्रियासंन्निकर्षात् नाप्यनुमानं गवयनिष्ठगोसादृश्यस्या

त्तर्हिंगत्वान्यापिमहीयागौरेतद्गवयसदृशीएतन्निष्ठसादृश्यप्रतियोगित्वात् योय[illegible] तत्सादृश्यप्रतियोगीसत
त्सदृशः यथा मैत्रनिष्ठसादृश्यप्रतियोगीचैत्रोमैत्रसदृशइत्यनुमानात्तत्संभवइतिवाच्यं एवंविधानुमानावता
रेपिअनेनसदृशीमहीयागौरितिप्रतीतेरनुभवसिद्धत्वात् उपमीनोमीत्यनु[illegible]याच्च तस्मा[illegible]पमानंमा
नांतरं ३ अथागमोनिरूप्यते यस्यवाक्यस्यतात्पर्यविषयीभूतःसंसर्गोमानांतरेणनबाध्यतेतद्वाक्यप्रमाणंवा
क्यजन्येचज्ञानेआकांक्षायोग्[illegible]ताऽऽसत्तयस्तात्पर्यज्ञंचेतिचत्वारिकारणानितत्रपदार्थानांपरस्परजिज्ञासा
[illegible]विषयत्वयोग्यत्वमाकांक्षाक्रियाश्रवणेकारकस्यकारकश्रवणेक्रियायाःकारणश्रवणेइतिकर्तव्यतायाश्चजि
ज्ञासाविषयत्वात् अजिज्ञासोरपिवाक्यार्थबोधनोयोग्यत्वमुपात्तंतदवच्छेदकंचक्रियात्वकारकत्वादिकंमि

तिनातिव्याप्तिः गोरश्वइत्यादौअन्वयभेदान्वयेचेसमानविभक्तिकपदप्रतिपाद्यत्वंतदवच्छेदकमितिनित्वमस्यादिवाक्येषु
नाव्याप्तिः एतादृशाकांक्षा[illegible]प्रायणैवबलाबलाधिकरणेनसप[illegible]सीदध्यानयइतिसावैश्वदेवामिक्षावाजीभ्योवा
जिनमित्यत्रवैश्वदेवयागस्यामिक्षान्वितत्वेननवाजिनाकांक्षेत्यादिव्यवहारः ननुतत्रापिवाजिनस्यजिज्ञासाविषय
त्वेपितद्यागत्वमस्त्येवप्रदेयद्रव्यत्वस्ययागनि[illegible]पताजिज्ञासाविषयतावच्छेदकत्वादितिचेन्न स्वसमानजातीयपदा
र्थान्वयबोधविरहसहकृतप्रदेयद्रव्यत्वस्[illegible]वतदवच्छेदकत्वेवाजिनद्रव्यस्यस्वसमानजातीयामीक्षाद्रव्यान्वय। १८
बोधसहकृतत्वेनतादृशावच्छेदकत्वाभावात् अमिक्षायांतुनैववाजिनान्वयस्यतदा[illegible]पस्थापनात् उदाहरणांतरेष्व
पिदुर्बलत्वप्रयोजकआकांक्षाविरहएवद्रष्टव्यः योग्यताचतात्पर्यविषयीभूतः संसर्गबाधः वह्निनासिंचयेदित्यादौता विषयी

दृशासंसर्गाबाधात्नातिव्याप्तिःसप्रजापतिरात्मनोवपामुदखिददित्यादवपिनाप्तर्यविषयीभूतापरपशुवपायागप्रा
शस्त्याबाधाद्योग्यतातत्वमस्यादिवाक्येष्वपिबोध्याभेदबाधेपिलक्षणस्वरूपाभेदाबाधाद्योग्यताअसत्तिश्चअव्य
वधानेनपदजन्यापदार्थोपस्थितिःमानांतरोपस्थापितपदार्थस्यान्वयबोधाभावात्अतएववाक्यं तत्तत्सदा
ध्याहारोउद्धाटयइत्यादौद्वारमितिअतएववेषेत्वेत्यादौछिन्नतीतीपदाध्याहारःअतएवविकाल सूर्यायजुष्टंनिर्वप घट
मितिपदप्रयोगःपदार्थश्चद्विविधःआशक्योलक्ष्यश्चेति तत्रशक्तिर्नाम पदानामर्थेषुमुख्यावृत्तिःयथापं पदस्य
पृथुबुध्नोदराकाराकृतिविशिष्टेवस्तुविशेषेवृत्तिःसाचवृत्तिःपदार्थांतरंसिद्धांतेतुकारणादिषुकार्यानुकूल
शक्तिमात्रस्यपदार्थांतरत्वात्साचतत्तत्पदजन्यपदार्थरूपकार्यानुमेयाताद्दशशक्तिविषयत्वंशक्यत्वंतच्चा
शान

जातेरेवनव्यक्तेः व्यक्तिनामानंतेनगुरुत्वात् कथंतर्हिगवादिपदाद्व्यक्तेर्भानमितिचेत्जातेर्व्यक्तिसमानसंवित्संवेद्यत्वादि
तिब्रूमः यद्वागवादिपदानांव्यक्तौशक्तिः सरूपसतीनज्ञाताजातौतुसाज्ञाताहेतुः नचात्त्वंशेशक्तिज्ञानमपिकारणंगौ
रवात् जातिशक्तत्वज्ञानेसतिव्यक्तिशक्तत्वज्ञानंविनाव्यक्तिधीविलंबाभावाच्च अतएवन्यायमतेपिअ[illegible]यशक्तिः स्व
रूपसतीतिसिद्धांतः ज्ञायमानशक्तिविषयत्वमेववाच्यत्वमितिव्यक्तिरवाच्या अथवव्यक्तेर्लक्षणावगमः [illegible]यानील
घटइत्यत्रनीलशब्दस्यनीलगुणविशिष्टेल[illegible]णातथाजातिवाचकस्यतद्विशिष्टेलक्षणेत्युक्तं अनन्यलभ्यःशब्दार्थइ १९
इतिवंशाक्योनिरूपितः अथलक्ष्यःपदार्थोनिरूप्यतेतत्रलक्षणाविषयोलक्ष्यः लक्षणाचद्विविधा केवललक्षणाल
क्षितलक्षणाचेति तत्रशक्यसाक्षात्संबंधः के[illegible]ललक्षणा यथागंगायांघोष इत्यत्रप्रवाहसाक्षात्संबंधिनितीरेगंगाप

दृस्यकेवलुलक्षणायत्रशाक्यपरंपरासंबंधेनार्थांतरप्रतीतिः तत्रलक्षितलक्षणायथा द्विरेफपदस्यरेफद्वययुक्तभ्रमरपदस्यं
क्तघटितपरंपरासंबंधिषुमधुकरेषुवृत्तिःगौण्यपिलक्षितलक्षणैवतथाहि सिंहशब्दवाच्यसंबंधीक्रौर्यादिसंबंधेनमाण
वकस्यप्रतीतेः प्रकारांतरेणलक्षणात्रिविधा जहल्लक्षणाअजहल्लक्षणाजहदजहल्लक्षणाचेति शाक्यमनंतर्भाव्ययत्रा
र्थांतरस्यप्रती[illegible]जहल्लक्षणा यथाविषंभुंक्ष्वेत्यत्रहिस्वाहर्थंविहायशत्रुगृहेभोजननि। वृत्तिर्लक्ष्यते यत्रशाक्यार्थ
मंतर्भाव्यैवार्थांत[illegible]तीतिः तत्राजहल्लक्षणायथा सोऽयंदेवदत्तइतिअत्रहिपदद्वयवा[illegible]योः विशिष्टयोरैक्यानुपप
त्त्यांशुक्लोघटइतिअत्रहिशुक्लशब्दःस्वार्थंशुक्लगुणमंतर्भाव्यैवतद्वतिद्रव्येल[illegible]णया। वर्तते यत्रहिविशिष्टवाचकशब्द
एकदेशंविहायएकदेशेवर्तते तत्रजहदजहल्लक्षणायथा सोऽयंदेवदत्तइतिअत्रहिपदद्वयवाच्ययोःविशिष्टयोरैक्या

विशिष्टयोरैक्यानुपपत्त्या पदद्वयस्य विशेषणमात्रपरत्वं यथा वा तत्त्वमसीत्यादौ विशिष्टवाचकपदानामेकदेशपरत्वेऽपि
न लक्षणा शक्त्युपस्थितविशिष्टयोरभेदान्वयानुपपत्तौ विशेष्ययोः शक्त्यु[illegible]स्थितयोर्वाऽभेदान्वयबोधाविरोधात् यथा घ
टोऽनित्य इत्यत्र घटपदवाच्यैकदेशघटत्वस्यायोग्यत्वेऽपि यो[illegible] घटव्य[illegible] सहानित्यत्वान्वयः यत्र तु पदार्थैकदेश
स्य विशेषणतयोपस्थितिस्तत्रैव स्वातंत्र्येण[illegible]तये लक्षणा[illegible]पगमात् यथा नित्यो घट इत्यत्र घटपदात् घटत्वस्य श
क्त्या स्वातंत्र्येण[illegible]पस्थितत्वात्तादृशोप[illegible]स्यर्थं घटपदस्य घट[illegible] लक्षणा एवं तत्त्वमस्यादिवाक्येपि न लक्षणा शक्त्या स्वा
तंत्र्येणोपस्थितयोस्तत्त्वंपदार्थयोरभेदान्वये बाधकाभावात् अन्यथा गेहे घटः घटे रूपं घटमानयेत्यादौ घटत्वगेहत्वा
देरभिमतान्वयबोधायोग्यतया तत्रापि घटादिपदानां विशेष्यमात्रपरत्वे लक्षणा च स्यात् तत्त्वमसीत्यादिवाक्ये स्वा

यत्रलक्षणोक्तिरभ्युपगमवादेन बोध्या जहदजहल्लक्षणोदाहरणं तु काकेभ्यो दधि रक्ष्यतामित्यादिमेव तत्र शक्यकाकत्वपरि
त्यागेनाशक्य दध्युपघातकत्वपुरस्कारेण न शक्यत्वपुरस्कारेण काकशब्दस्य वृत्तेः लक्षणाबीजं तु तात्पर्यानुपपत्तिरेव
न त्वन्वयानुपपत्तिः ककेभ्यो दधि रक्ष्यतामित्यत्रान्वयानुपपत्त्यभावात् गंगायांघोष इत्यत्र तात्पर्यानुपपत्तेरपि भावात् ल
क्षणा न पदमात्रवृत्तिः किंतु वाक्यवृत्तिरपि यथा गंभीरायां नद्यां घोष इत्यत्र गंभीरायामिति पदद्वयसमुदायस्य तीरे लक्षणा
ननु वाक्यस्याशक्ततया कथं शक्यसंबंधरूपा लक्षणा उच्यते शक्त्या योऽर्थो ज्ञाप्यते तत्संबंधो लक्षणा शक्तिज्ञाप्यश्च य
थापदार्थः तथा वाक्यार्थोऽपीति न काप्यनुपपत्तिः एवमर्थवादवाक्यानां प्रशंसारूपाणां प्राशस्त्ये लक्षणा सोरोदीदित्या
दिनिंदार्थवादवाक्यानां निंदितत्वे लक्षणा अर्थवादगतपदानां प्राशस्त्ये लक्षणाभ्युपगमे एकपदेन लक्षणया तादृश

वेदांतप०

स्थितिसंभवेपदांतरवैयर्थ्यंस्यात् एवंचविध्ययेक्षितप्राशस्त्य[..]यपदार्थवादवाक्यानांनिदिंतत्वेल[..]गाः अर्थवादगतप
दानांप्राशस्त्यलक्षणाभ्युपगमेएकेनपदेनलक्ष[..]।प्रत्यायकतयार्थवादपदसमुदायस्यपदस्थानीयतयासंनिधि
२१ तयानेनविधिवाक्येनएकवाक्यार्थत्वंसंभवतार्थवादवाक्यानं पदैकवाक्यताकत्तर्हिवाक्यैकवाक्यतायत्रप्रत्येकं
भिन्नभिन्नसंसर्गप्रतिपादकयोर्वा[..]याराकांक्षावशेनमाहावाक्यार्थबोधकत्वं यथादर्शपूर्णमासाभ्यांस्वर्गका
मोयजेतेत्यादिवा[..]नांसमिधोयजतीत्यादिवाक्यानांपरस्परापेक्षितांगांगिभावबोधकतयैकवाक्यतातदुक्तंभ
ट्टपादैः स्वार्थबोधेसमाप्तानामंगांगित्वाद्यपेक्षया वाक्यानामेकवाक्यत्वंपुःसंहत्यजायतइति एवंद्विविधोपिप २१
दार्थोनिरूपितः तदुपस्थितिश्चासत्तिसाकांक्षाद्वबोधेहेतुः तथैवान्वयव्यतिरेकदर्शनात् एवंमाहावाक्यार्थबो

र्थवेदांतरवाक्यार्थबोधोहेतुस्तथैवान्वयाद्यवधारणात् क्रमप्राप्यं तात्पर्यं निरूप्यते तत्प्रतीतीच्छयोच्चरितत्वं तात्पर्यं
अर्थज्ञानशून्येन पुरुषेणोच्चारिताद्वेदादेरर्थप्रत्ययाभावप्रसंगात् अयमध्यापकोऽव्युत्पन्नोऽ इति विशेषदर्शनेन तात्प
र्यभ्रम [illegible] वात् न चेश्वरीयतात्पर्यज्ञानं तत्र शाब्दबोध [illegible] न वाच्यं ईश्वरानंगीकर्तुरपि तद्वाक्यार्थ [illegible] दर्शनादु
च्यते तत्प्रतीति जननयोग्यत्वं तात्पर्यं गेहे घट इत्यत्र वा [illegible] गेहे घटसंसर्गप्रतीति जनन [illegible] न तु पटसंसर्गप्रतीति जननयो
ग्य तद्वाक्यं घटसंसर्गपरं न [illegible] टसंसर्गप [illegible] मित्युच्यते ननु सैंधवमानयेत्यादिवाक्ये लवणानयनप्रतीतीच्छया प्रयुक्तं त
दश्वसंसर्गप्रतीतिजननेऽस्व [illegible] पयोग्यतया स्वरूप [illegible] न्यप्रतीतीच्छया नोच्चारितं तद्वाक्यं त [illegible] पर
मित्युच्यते शुकादिवाक्येऽव्युत्पन्नोच्चारितवेदवाक्यादौ च प्रतीतीच्छया एवाभावः तदन्यप्रतीतीच्छयानुच्चारितत्वं

ऽभावेनलक्षणसत्वान्नाव्याप्तिः नचोभयप्रतीतीच्छयो -ारित्तऽव्याप्तिः तदन्यमात्रप्रतीतीच्छयोच्चरितत्वस्य विवि
क्षितत्वात् उक्तप्रतीतिमात्रजननयोग्यतायाश्चावच्छेदकाशक्तिः अस्माकंमतेसर्वत्रकारणतायाशक्तिरेवावच्छेद
कत्वादितिनकोपिदोषः एवंतात्पर्यस्यतत्प्रतीतिजनकरूपस्यशाब्दज्ञानजनकत्वेसिद्धे चतुर्थवर्णकेतात्पर्यस्यज्ञा
नहेतुत्वनिराकरणवाक्यंतत् तीतीच्छयोच्चारितत्वरू तात्पर्यस्यनिराकारणपरं अन्यथातात्पर्यनिश्चयफलकवे
दांतविचारवैयर्थ्यप्रसंगात् केचित्तुशाब्दज्ञानत्वावच्छेदेनतात्पर्यज्ञानंन -ुरित्येवंपरंचतुर्थवर्णकेवाक्यंतात्पर्यसं
शयविपर्ययोत्तरशाब्दज्ञानविशेषेतात्पर्यज्ञानंहेतुरेवइदंवाक्यंएतत्परं तात्पर्यमितिसंशयेतद्विपर्ययेचतदुत्तरवा
र्थविशेषनिश्चयस्यतात्पर्यनिश्चयंविनानुपपत्तेरित्याहुः तच्चतात्पर्यंवेदमीमांसापरिशोधितान्यायादेवावधार्यतेलोके

तुभकरणादित्यात्तत्रलौकिकवाक्यानांनोनं तरावगतार्थ[…]नुवादक[…]वेदेतुवाक्यार्थस्यापूर्वतयानानुवादकत्वंत
त्रलोकेवेदेचकार्यपराणामिवसिद्धार्थानामपिप्रामाण्यंपुत्रस्तेजात[…]मित्यादिषुसिद्धपदार्थेपिपदानांसाम[…]र्थ्यवधार
णात् अतएववेदांतवाक्यानांब्रह्मणिप्रामाण्यंयथाचैतत्तथाविषयपरिछेदेवक्ष्यते तत्रवेदानांनित्यसर्वज्ञपरमे
श्वरप्रणीतत्वेनप्रामाण्यंइतिनैयायिकाः वेदानांनित्यत्वेननिर[…]स्त[…]मस्त[…]दोषतयाप्रामाण्यमित्यध्वरमीमां
सकाः अत्र[…]नुमानं वेदोऽनित्यः उक्षा[…]मत्वात् उत्पत्तिमत्त्वंचास्यमहतोभूतस्यनि[…]सितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदःसा
मवेदइत्यादिश्रुतेः नापिवेदानांनीक्षण[…]त्वंयएववेदोदेवदत्तेनाधीतः सएवमयापीत्यादिप्रत्यभिज्ञाविरो
धात् अत[…]गकारादिवर्णानामपिनक्षणिकत्वंसोऽयंगकारइत्यादिप्रत्यभिज्ञाविरोधात् तथाचवर्णपदवाक्य

तत्समुदायस्यवेदस्यवियदादिवत्सृष्टिकालीनो[illegible]त्वंप्रलयकालीनध्वंसप्रतियोगित्वंचनतुमध्येवर्णानामुत्पत्तिवि
नाशनंतरकारकस्यनायांगौरवात्अनु[illegible]रणदशायांवर्णानामनभिव्यक्तिस्तदुच्चारणरूपव्यंजकाभावान्नविरु
ध्यतेअंधकारस्यघटानुपलंभवत्उत्पन्नोगकारइत्यादिप्रत्यक्षंसोयंगकारइत्यादिप्रत्यभिज्ञाविरोधा[illegible]प्रमाणं
वर्णाभिव्यंजकध्वनिगतोत्पत्तिनिरूपितपरंपराविषयकत्वेनप्रमाणंवातस्मान्नवेदानांक्षणिकत्वंननुक्षणिकत्वा
भावेपिवियदादिप्रपंचवत्[illegible]उत्पत्तिमत्वेनपरमेश्वरकर्तृकतयापौरुषेयत्वापत्तौअपौरुषेयत्वंवेदानामि[illegible]तवसिद्धं
तोभज्येतेतिचेन्नपुरुषेणोच्चार्यमाण[illegible]षेयत्वंगुरुमत[illegible]पिअध्यापकपरंपरयापिपौरुषेयत्वापत्तेःनापि
पुरुषाधीनोत्पत्तिकत्वंपौरुषेयत्वंनैयायिकाभिमपौरुषेयत्वानुमानेअस्मदादिनासिद्धसाधन[illegible]त्तःकिंतुस

जातीयोच्चारणानपेक्षोच्चारणविषयत्वं तथा चसर्गादिकाले परमेश्वरः पूर्वसर्गसिद्धवेदानुपूर्वीसमानानुपूर्वीकवेदं रचितवान् नतु तद्विजातीयवेदमिति तेन सजातीयोच्चारणानपेक्षोच्चारण विषय त्वं पौरुषेयत्वं भारतादीनां तु स जातीयोच्चारणानपेक्षैवोच्चारणमिति तेषां पौरुषेयत्वं एवं पौरुषेयापौरुषेयभेदेन आगमो द्विधा निरूपितः इति वेदान्तप भाषायां आगम परिच्छेदः॥ ॥४॥ इदानीमर्थापत्तिर्निरूप्यते तत्रोपपाद्यज्ञानेनोपपादककल्पनमेवार्थापत्तिः तत्रोपपाद्यज्ञानं करणं उपपादकज्ञानं फलं येन विना यदनुपपन्नं तत्तत्रोपपाद्यं यस्याभावे यस्यानुपपत्तिस्तत्तत्रोपपादकं यथा रात्रिभोजनेन विना दिवाभुंजानस्य पीनत्वं अनुपपन्नमिति तादृशं पीनत्वं उपपाद्यं यथा वा रात्रीभोजनस्याभावे तादृशपीनत्वस्यानुपपत्तिरिति रात्रीभोजनमुपपादकं रात्रिभोजनकल्पनारू

वेदांतप. प्रायां प्रमितावर्थस्यापत्तिः कल्पनेति षष्ठीसमासेनार्थापत्तिशब्दो [illegible] र्तिनकल्पनाकरणपीनत्वादिज्ञानेतु [illegible] स्याप

त्तिः कल्पन [illegible] ति बहुव्रीहिसमासेन वर्तनइतिफलकरणयोरुभयोस्तत्प्रयोगः स [illegible] र्थापत्तिर्द्विविधा दृष्टा

२४ र्थापत्तिः श्रुतार्थापत्तिश्चेति तत्र दृष्टार्थापत्तिर्यथा इदं रजतमिति पुरोवर्तिनि प्रतिपन्नस्य रजतस्य नेदं रज

तमिति नेत्रैव निषि [illegible] सत्यत्वे अनुपपन्नमिति रजतस्य सद्भिन्नत्वं सत्वात्यंताभाववत्त्वं वा मिथ्यात्वं कल्प्यते

श्रुतार्थापत्तिर्यथा यत्र श्रूयमाणवाक्यस्य स्वार्था[illegible]पपत्तेः [illegible]र्थांतरकल्पनं सा एव श्रुतार्थापत्तिः यथा तर २४

ति शोकमात्मविदित्यत्र श्रुतस्य शोकशब्दवाच्यस्य बंधजातस्य ज्ञाननिवर्त्यत्वस्या[illegible]पपत्त्या बंधस्य मिथ्यात्वं क

ल्प्यते यथा वा जीवी देवदत्तो गृहे नेति वाक्यश्रवणानंतरं जीविनो गृहासत्त्वं बहिःसत्त्वं कल्प्यत इति श्रुतार्थापत्तिश्चावि

विध्याअभिधाना॒ पपत्तेअभिहितानुपपत्तिश्चनत्रयत्रैकवाक्यैकश्रवणेऽन्वयाभिधानानुपपत्त्याअन्वयाभिधा
नोपयोगिप ांतरंकल्प्यते तत्राभिधाना पपत्तेर्यथाद्वारमित्यत्रापिधेहिइत्यध्याहारः यथावाविश्वजितायजेने
स्तत्रस्वर्गकामपध्या ारः ननुद्वारमित्यादौवाक्येऽन्वयाभिधानात्पूर्वमिदमन्वयाभिधानंपिधानोपस्थ क
पदंविना पपन्नमितिकथंज्ञातमितिचेन्नअभिध नपदेनकरणव्युत्प त्यानानासर्यस्याविक्षिनत्वात् यथाचद्वार
कर्मपिधानक्रिय कसंसर्गपरत्वंपिधानोपस्थापकप विनाअ पपन्नमिति ानंतत्रापिसंभाव्यतेअभिहित
नुपपा यत्रवाक्या गतोर्थोअ पपन्नत्वेनज्ञातःसन्नर्थांतरंकल्पयतितत्रहष्टव्या यथास्वर्गकामोज्योति
ल ष्टोमेनयजे त्यत्रस्वर्गसा नस्यक्षणिकतयागतयाऽवगतस्यज्योतिष्टोमस्यानुपपत्त्यामध्यवस ः वैकल्प्यतेन

चेयमर्थापत्तिरनुमानेंतर्भवितुमर्हति अन्वयव्याप्त्यज्ञानेन नान्वयित्वं व्यतिरेकिणश्चानुमानत्वंप्रा
गेव निरस्तं अत एवार्थापत्तिस्थलेऽनुमिनोमीति नानुव्यवसायः किंतु अनेनेदं कल्पयामीति नन्वर्थापत्तिस्थले इदम
२५ नेन विनानुपपन्नमिति ज्ञानं करणमित्युक्तं तत्र किमिदं तेन विनानुपपन्नत्वं तदभावव्यापकाभावप्रतियोगित्वमि
त्व ति ब्रूमः एवमर्थापत्तेर्ज्ञानांतरत्वे सिद्धे व्यतिरेकी नानुमानांतरं पृथ्वीतरेभ्यो भिद्यते इत्यादौ गंधवत्त्वमितरभेदं विनानु
पपन्नमित्यादिज्ञानस्य कारणत्वात् अत एवानुव्यवसायः पृथिव्यामितरभेदं कल्पयामीति व्यतिरेकी नानुमानांतरं पृ
थ्वीतरेभ्यो भिद्यते इति इत्यर्थापत्तिपरिच्छेदः ५ इदानीं षष्ठं निरूप्यते ज्ञानकरणजन्याभावानुभवासाधारण
कारणमनुपलब्धिरूपं प्रमाणं अनुमानादिजन्यातींद्रियाभावानुभवहेतावनुमानादावतिव्याप्तिवारणायाज

न्यांतौअदृष्टादौसाधारणकारणेऽतिव्याप्तिवारणायसाधारणेपीति अभावस्मृत्यसाधारणहेतुसंस्कारेऽतिव्याप्तिवा
रणायानुभवेति विशेषणं नन्वभावानुमितस्थले [illegible] पलब्ध्यैवाभावो गृह्यतां विशेषाभावादिति वाच्यं धर्माद्यनुपलब्धि
मत्त्वेपि तदभावानिश्चयेन योग्यानुपलब्धेरेवाभावग्राहकत्वात् ननु केयं योग्यानुपलब्धिः किं योग्यस्य प्रतियोगिनो
अनुपलब्धिः उत तत्र योग्याधिकरणे प्रतियोग्यनुपलब्धिः नाद्यः [illegible] पिशाचादिभेदस्याप्रत्यक्षतापत्तेः नांतः आत्मनि
धर्माद्यभावस्यापि प्रत्यक्षतापत्तेरिति चेन्न योग्या चासावनुपलब्धिश्चेति कर्मधारयाश्रयणात् अनुपलब्धेर्योग्यत्वं ताव नु
त्तर्कितः [illegible]तियोगिसत्त्वप्रसंजितप्रतियोगिकत्वं [illegible]भावो गृह्यते तस्य यः प्रतीयोगी तस्य सत्त्वेनाधिकरणे तर्कितेन प्र
संजितयोग्यमापादनयोग्यं प्रतियो[illegible]पलब्धिरिति अंधकारे तु तादृशापादनाभावात् स्वरूपयस्या[illegible] पलंभ[illegible]न

त्वंतद्वदनुपलब्धं [illegible]त्वमित्यर्थः तथाहि प्रस्फीतालोकवति भूतले यदि घटः स्यात्तदा [illegible]पलंभः स्यादिति आपा
दनसंभवात् तादृश[illegible]तले घटाभावो[illegible]पलब्धिगम्यः अंधकारेषु [illegible]भावात् नानुपलब्धिगम्यता अत एव
स्तंभे [illegible]गत्वसत्वे स्तंभवत् प्रत्यक्षतापत्तेः [illegible]भावानुपलब्धिगम्यः आत्मनि धर्मादिसत्वेप्यस्यातींद्रियतया निरुक्तोप
लंभापा[illegible]नासंभवात् धर्माद्यभावस्यानुपलब्धिगम्यत्वं ननूकरीसाऽधिकरणेंद्रियसंन्निकर्षस्थले ऽभावस्या[illegible]पल
ब्धिगम्यत्वमनुमतं तत्र च लौ[illegible]यमेव भावाकारवृत्तावपि करणं इंद्रियान्वयव्यतिरेकानुविधानादिति चे
न्न प्रतियोग्यनुपलब्धेरप्यभावग्रहे हेतुत्वेन क्लृप्तत्वेन करणत्वमात्रस्य कल्पनात् इंद्रियस्याभावेन सह संन्निकर्षाभा
वेनाभावग्रहाहेतुत्वात् इंद्रियान्वयव्यतिरेकयोरधिकरणज्ञानाद्युपक्षीणत्वेनान्यथासिद्धेः ननु भूतले घटो नेत्याद्यभा

वानुभवस्थलेभूतलांशप्रत्यक्ष... मुभयसिद्धमितितत्रवृत्तिर्निर्गमनस्यावश्यकत्वेभूतलावछिन्नवैनन्यवच्छिन्नघटाभा

वावछिन्नस्यापिप्रमात्रगभिन्नतयाघटाभावस्यप्र... क्षत्वेनैवसि... तिपीतिचेत्सत्यंअभावप्रतीतेःप्रत्यक्षत्वेपित

... एस्यानुपलब्धेर्मानांतरत्वात्नहिफलीभूतज्ञानस्यप्रत्यक्षत्वेनत्करणस्यप्रत्य... प्रमाणतानियमोऽस्तिइशमस्त्व

मसीसार्दिवा... जन्यज्ञानस्यप्रत्यक्षत्वेपितत्करणस्यवाक्यप्रमाणप्रत्यक्षप्रमाणभूत्वाभ्युपगमा... फलवैजात्यंविनाक

थंप्रमाणभेदइतिचेन्नवृत्तिवैजात्यमात्रे... गप्रमाणवैजात्योपपत्तेः तथाचघटाद्यभावाकारावृत्तिर्नेंद्रियजन्याइंद्रियस्यवि

शेष... ...न्निकर्षात्किंतुघटाद्यनुपलब्धिमानांतरजन्येतिभवस्यात्य... पल... मानांतरत्वं नन्वनुपलब्धिर्मानांतरया रूप

क्षेप्यभावप्रतीतेप्रत्यक्षत्वेघटवतिघटाभावभ्रमस्यापिप्रत्यक्षत्वापत्ते तत्राप्यनिर्वचनीयघटाभावोऽभ्यु...गम्यतनन्वे

स्यापत्तिः तस्यमायोपादनकत्वेऽभावत्वानुपपत्तेर्मायोपादनकत्वाभावेमायायाःसकलकार्योपा नत्वा पपत्तिश्चेन्नघ
टवतिघटाभावभ्रमोनतत्कालोपन्नघटाभावविषयकः किंतुभूतलरूपादौविद्यमानोलौकिका टाभावोभूतले

आरोप्यतइत्यन्यथाख्या तिरेवआरोप्यसंन्निकर्षस्थले सर्वत्रान्यथाख्यातेरेवव्यवस्थापनात् अस्तुवाप्रतियोगिमानि
नटाभावभ्रमस्थलेतदभा स्यानिर्वचनीयत्वंतथापितदुपादानंमाये नह्युपादानोपादेययोरत्यंतसाजात्यंतंतु
पटयोरपितंतुत्वपटत्वादिनावैजात्यात् यत्किंचित्साजात्यस्यमायायाअनिर्वचनीयघटाद्यभावस्यचमिथ्यात्वध
र्मस्याविद्यमानत्वात् अन्यथाव्यावहारिकघटाद्यभावंप्रतिकथंमायोपादानमितिकुतोनाशंक्येथाः नचविजातीय
योर पादानोपादेयभावेब्रं नैवजगदुपादानंस्यादितिनवाच्यंप्रपंचविभ्रमाधिष्ठानत्वरूपस्यतस्येष्टत्वात् परिण

मित्वरूपस्योपादानत्वस्यानिरवयवे ब्रह्मण्यनुपपत्तेः तथा च प्रपंचस्य परिणाम्युपादानं माया न ब्रह्मेति सिद्धांतः तद्रस्य लं प्रसं
गागत प्रपंचेन सत्त्वाभावश्चतुर्विधः प्रागभावः प्रध्वंसाभावोऽत्यंताभावोऽन्योन्याऽभावश्चेति मृत्पिंडादौ कारणे का
र्यस्य घटादेरुत्पत्तेः पूर्वं योऽभावः स प्रागभावः स च भविष्यतीति प्रतीतिविषयः तत्रैव घटस्य मुद्गरप्र[हा]रानंतरं यो
भावः स प्रध्वंसाभावः ध्वंसस्यापि स्वाधिकरणे कपालनाशेन नाश एव न च घटोन्मज्जनापत्तिः ध्वंसध्वंसस्य पि
घटप्रतिघटप्रतियोगिकध्वंसत्वात् अन्यथा प्रागभावध्वंसात्मक[घ]टस्य वि[ना]शे प्रागभावोन्मज्जनापत्तिः न चैव
मपि यत्र ध्वंसाधिकरणं चैतन्यं तदासिद्धेः आरोपितप्रतियोगिकध्वंसस्या[धि]ष्ठाने प्रतीयमानस्याधिष्ठानमात्र
त्वात् तदुक्तं अधिष्ठानावशेषो हि नाशः कल्पितवस्तुन इति एवंश्च निरूप्य विनाशोपादमवछिन्नचैतन्यमेव यत्रा
दृशमधिकरणं यदि चैतन्यव्यतिरिक्तं तदा तस्यानित्यत्वमसिद्धं ब्रह्मव्यतिरिक्तस्य सर्वस्य ब्रह्म[ज्ञा]नानिवर्त्यतया वक्ष्यमाण

धिकरणेयस्यकालत्रयेप्यभावः सोत्यंताभावः यथावायौरूपात्यंताभावः सोपिवियदादिवत्ध्वंसप्रतियोग्येवइद
मिदंनेतिप्रतीतिविषयोऽन्योन्याभावः अ भवविभागोभेदः पृथक्त्वंचेतिव्यवह्रियते भेदातिरिक्तपृथक्त्वादौप्रमा

णाभावात् अयंचान्योन्याभावोधिकरणस्यसादित्वेसादिः यथा टेपटभेदः अधिकरणस्यानादित्वेअनादिरेव
यथाजीवेब्रह्मभेदोब्रह्मणिजीवभेदः द्विविधोपिभेदोध्वं प्रतियोग्येव अविद्यानिवृत्तौनस्तरनंत्राणांनिहत्सवस्य
भावात् पुनरपिभेदोद्विविधः सोपाधिकोनिरुपाधिकश्चेति तत्रोपाधिसत्ताव्याप्यसत्ताकत्वंसोपाधिकत्वं तच्छू

न्यत्वंनिरुपाधिकत्वं तत्राद्यो यथाएकस्यैवाकाशस्यघटोपाधिभेदेनभेदः यथावाएकस्य पंस्यजलभाजनभेदेन
भेदः यथावाएकस्यब्रह्मणोन्तःकरणभेदद्भेदः निरुपाधिकभेदो यथाघटेपटभेदः नचत्र त्यापत्रपंचभेदाभ्युपग

मेऽद्वैतविरोधः तात्त्विकभेदानभ्युपगमवियदादिवद्द्वैताव्याघातकत्वात्प्रपंचस्य द्वैते ब्रह्मणि कल्पितत्वांगीका
रात् तदुक्तं सुरेश्वराचार्यैः अस्मान्भवतः केयं साधुवत्त्वं विशेषणैकत्वप्रकल्पने किं न पश्यसि संसारं तत्रैवाज्ञानक
ल्पितमिति अतएव विवरणेऽविद्यानुमान[illegible]स्याद्रिक्तत्वं विशेषणं तत्त्वप्रदीपिकायां चाविद्यालक्षणे भावत्वं वि
शेषणं संगच्छते एवं चतुर्विधानामभावानां [illegible]तीत्वानुपलब्धिप्रतीतिः तत्रानुपलब्धिमानांतरमेवमुक्तानां
प्रमाणानां प्रामाण्यं स्वतएवोत्पद्यते ज्ञायते च तथाहि स्मृत्यनुभवसाधारणं संवादिप्रवृत्त्यनुकूल्यं तद्वति तत्प्रकारक
त्वं ज्ञानस्य प्रामाण्यं तच्च ज्ञानसामान्यसामग्रीप्रयोज्यं न त्वधिकं गुणमपेक्षते प्रमामात्रेऽनुगतगुणाभावात् नापि प्रत्य
क्षमात्रे भूयोऽवयवेन्द्रियसंनिकर्षः रूपादिप्रत्यक्षे आत्मप्रत्यक्षे च तदभावात् सत्यपि तस्मिन् पीतः शंख इति प्र

 त्पक्षस्यभ्रमत्वाच्च अतएवनसल्लिंगपरामर्शादिकमप्यनुमित्यादिप्रमायांगुणः असल्लिंगपरामर्शादिस्थलेपिविषया
बाधेनानुमित्यादेः प्रमात्वात् नचैवमप्रमापि[illegible]स्यात् ज्ञानसामान्यस[illegible] अविशेषादितिनिवाच्यं दोषाभावस्यापि
 हेतुत्वांगिकारात् नचैवंपरतस्त्वं अगंतुकभावकारणापेक्षायामेवपरतस्त्वात् ज्ञायतेचप्रामाण्यंस्वतः स्वतोग्राह्यत्वं
चदोषाभावेसतियावत्स्वाश्रय[illegible]ग्राहकसामग्रीग्राह्यत्वंस्वाश्रयोवृत्तिज्ञानंतद्ग्राहकंतुसाक्षिज्ञानंतेनवृत्तिज्ञानेगृ
ह्यमाणेतद्गतंप्रामाण्यमपिगृह्यते नचैवंप्रामाण्यसंशयानुपपत्तिः तत्रसंशयानुरोधेनदोषस्यापिसत्वेनदोषाभा
[illegible]स्वा[illegible]ग्राहकाभावेनतत्र[illegible]माण्यस्यैवाग्रहात् यद्वायावत्स्वाश्रयग्राहकग्राह्यत्वयोग्यत्वंस्वतस्त्वंसंशय
स्थलेप्रामाण्यस्योक्तयोग्यतासत्वेपिदोषवशेनाग्रहान्नसंशयानुपपत्तिःअप्रामाण्यंतुनज्ञानसामान्य[illegible]प्रयो

ज्यं प्रमायामप्यप्रामाण्यापत्तेः किंतु दोषप्रयोज्यं नाप्यप्रामाण्यं यावत्स्वाश्रयग्राहकग्राह्यं अप्रामाण्यघटकं त भाववत्त्वादेर्
वृत्तिज्ञानानुपनीतत्वे साक्षिणा गृहीतुमशक्यत्वात् किंतु विसंवादिप्रवृत्त्यादिजनकं लिंगकानुमित्यादिविषय इति परत एवं
प्रामाण्यमुत्पद्यते ज्ञायते ज्ञायते इत्यनुपलब्धिप्रामाण्यनिरूपणीयः परिच्छेदः ६॥ ॥एवं निरूपितानां माणानां प्रामाण्यं
द्विविधं व्यावहारिकतत्त्वावेदकत्वं पारमार्थिकतत्त्वावेदकत्वं चेति तत्र ब्रह्मस्वरूपावगाहिप्रमाणव्यतिरिक्तसर्वप्रमाणानामा
द्यं प्रामाण्यं तद्विषयाणां व्यवहारदशायां बाधाभावात् द्वितीयं तु जीवब्रह्मैक्यपराणां सदेव सोम्ये मग्र आसीदित्यादी
नां त मस्यंतानां तद्विषयस्य जीवपरैक्यस्य कालत्रयाबाध्यत्वात् त क्यं तत्त्वंपदार्थज्ञानाधीनज्ञानमिति प्रथमं तत्त्व
दार्थौ लक्षणप्रमाणाभ्यां निरूप्यते तत्र लक्षणं द्विविधं स्वरूपलक्षणं तटस्थलक्षणं चेति तत्र स्वरूपमेव लक्षणं स्वरूपल

क्षणंयथासत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्य-सत्यादिकंस्वरूपलक्षणंननुस्वस्यस्ववृत्तित्वाभावेकथंलक्षणमितिचेन्नस्वस्यैवस्वापेक्ष
याधर्मिधर्मभावकल्पनयालक्षणत्वसंभवात् तदुक्तं आनंदोविषयानुभवोनित्यत्वंचेतिसंतिधर्माःअपृथक्त्वेपिचैतन्या
३० त्पृथगिवावभासंतइति तटस्थलक्षणंनामयावल्लक्ष्यकालमनवस्थितत्वेसतिव्यावर्तकंतदेवयथागंधवत्वंपृ
थिवीलक्षणंमहाप्रलयेपरमाणुषुउत्पत्तिकालेघटादिषुगंधाभावात्प्रकृतेचजगज्जन्मादिकारणत्वंअत्रजगत्प
देनकार्यजातंविवक्षितंकारणंचकर्तृत्वमतोऽविद्यादौनातिव्याप्तिः कर्तृत्वंचतत्तदुपादानगोचराऽपरोक्षज्ञाना ३०
चिकीर्षाकृतिमत्वंईश्वरस्यतावदुपादानगोचरापरोक्षज्ञानसद्भावेचयःसर्वज्ञःसर्वविद्यस्यज्ञानमयंतपःत
र्मा स्मादेतद्ब्रह्मनामरूपमन्नंचजायतइत्यादिश्रुति[illegible]नंताहृशचिकीर्षासद्भावेचसोकामयतबहुस्यांप्रजायेयेत्यादि

श्रुतिर्मानंतादृशश्रुतौचैतन्मानोक्तत्वेनेत्यादिवाक्यंज्ञानेच्छाद्यन्यतमगर्भलक्षणत्रितयंविवक्षितंअन्यथाव्यर्थवि
शेषणत्वापत्तेः अतएवजन्मस्थितिध्वंसानामन्यतमस्यैवलक्षणेप्रवेशः एवंचलक्षणानिनवसंपद्यन्तेब्रह्मणोजगज्ज
न्मादिकारणत्वेचयतोवाइमानिभूतानिजायन्तेयेनजातानिजीवंतियत्प्रयंत्यभिसंविशंतीत्यादिमानंयद्वाऽखिलजग
(उ)पादानत्वंब्रह्मणोलक्षणंउपादानत्वंचजगदध्यासाधिष्ठानत्वंजगदाकारेणपरिणममानमायाधिष्ठानत्वंवाएतादृ
शमेवोपादानत्वमभिप्रेत्य इदंसर्वंयदयमात्मासच्चत्यच्चाभवत्बहुस्यांप्रजायेयेत्यादिश्रुतिषुब्रह्मप्रपंचयोस्तादा
त्म्यव्यपदेशः घटः सन्घटोभातिघटइष्टइत्यादिलौकिकव्यपदेशोऽपिसच्चिदानंदरूपब्रह्मण्येवाध्यासान्नन्वानं ।सृ
थक्चिदध्यासात्घटादेरिष्टत्वव्यवहारेदुःखस्यापितत्राध्यासात्तत्रापीष्टत्वादिव्यवहारापत्तिरितिचेन्नआरो

पेसतिनिमित्तानुसरणं नतुनिमित्तमस्तीत्यारोपइत्यभ्युपगमेनदुःखादौसच्चिदंशाध्यासेप्यानंदांशाध्यासाभावात् ज
गतिनामरूपांशद्वयव्यवहारस्तु अविद्यापरिणामात्मकनामरूपसंबंधात् तदुक्तं अस्तिभातिप्रियंरूपंनामचेत्यंच
पंचकं आद्यंत्रयंब्रह्मरूपंजगद्रूपंततोद्वयमिति अथसृष्टिनिरूपणं तत्रसर्गकालेपरमेश्वरःसृज्यमानप्रपंचवै
चित्र्यहेतुप्राणिकृतोपरिमितानिरूपाणिशक्तिविशेषविशिष्टमायासहितःसन्नामरूपात्मकनिखिलप्रपंचप्रथमं
बुद्धावाकलय्येदंकरिष्यामीतिसंकल्पयति तदैक्षतबहुस्यां प्रजायेयेति [illegible]मयतबहुस्यांप्रजायेयेत्यादिश्रुतेः त
[illegible]काशादीनिपंच[illegible]तान्यंचीकृतानि तन्मात्रपदप्रतिपाद्यान्युत्पद्यंते तत्राकाशस्यशब्दोगुणः वायोस्तुशब्दस्पर्शौ ते
जसस्तुशब्दस्पर्शरूपाणि अपां शब्दस्पर्शरूपरसाः पृथिव्यास्तुरूपरसगंधस्पर्शाः तत्तुशब्दस्याका[illegible]मात्रगुणत्वं

बाध्यादावपितदुपलंभात् नचासौभ्रमः बाधकाभावात् इमानिभूतानित्रिगुणमायाकार्याणित्रिगुणानिएतेभ्यःस
त्वगुणोपेतैः श्रोत्रत्वक्चक्षूरसनघ्राणानि पंचेंद्रियाणिमनोबुद्धिचित्ताहंकाराणिचजायंते श्रोत्रादीनांक्रमेणदि
ग्वातार्कवरुणाश्विनोरधिष्ठातृदेवताः मनआदीनांचतुर्णांक्रमेणचंद्रचतुर्मुखाच्युतशंकराःअधिष्ठातृदेवताः
एतैरेवरजोगुणोपेतैःपंचभूतैर्यथाक्रमंवक्पाणिपादपायूपस्थानिकर्मेंद्रियाणिजायंते तेषांचक्रमेणवाह्नींद्रो
पेंद्रमृत्युप्रजापतयोऽधिष्ठातृदेवताः रजोगुणोपेतैःपंचभूतैरेवपंचवायवः प्राणापानव्यानवायुरुदानःकंठस्थान
वर्तीअशितपीतान्नादिसमीकरणकरःसमानःनाभिस्थ नवर्तीनैरेवतमोगुणोपेतैरपंचीकृतभूतानिजायंतेते
षांत्रि तमेकैकंकरवाणीतित्रिवृत्करणसाम्यं पंचीकरणोपलक्षणार्थत्वात् पंचीकरणःकारम्बेत्थंआका

वेदांतप० शमादौ द्विधा विभज्य तयोरेकं भागं पुनश्चतुर्धा विभज्य तेषां चतुर्णामंशानां वाय्वादिषु योजनमेवं वाय्वादिकमप्याका
शादिषु योजनं एवं तेजआदि[illegible]मेकैकं स्थार्द्धं स्वांशात्मकं सार्द्धांतरं चतुर्भूतमयमिति पृथिव्यादेः स्वांशा श्रुत
३२ धिक्यात् पृथिव्यादिव्यवहारः तदुक्तं वैशेष्यात्तु तद्वादस्तद्वाद इति पूर्वोक्तैः। अपंचीकृतभूतैर्लिंगशरीरं परलोक
यात्रानिर्वाहकं मोक्षपर्यंतस्थायि मनोबुद्धिभ्यामुपेतं ज्ञानेंद्रियपंचकं कर्मेंद्रियपंचकं प्राणादिपंचयुक्तं जायते
तदुक्तं पंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियसमन्वितं अपंचीकृतभूतोत्थं सूक्ष्मांगं भोगसाधनमिति तच्च द्विविधं परम
परं च परं हिरण्यगर्भलिंगशरीरं अपरमस्मदादिलिंगशरीरं तच्च हिरण्यगर्भलिंगशरीरं महत्तत्वं अस्मदादि ३२
लिंगशरीरं चाहंकार इत्याख्यायते एवं तमोगुणयुक्तेभ्यः पंचकृतभूतेभ्यो भूम्यंतरिक्षस्वर्गमहर्जनस्तपःसत्यात्म

कस्योर्ध्वलोकसप्तकस्य अतलवितलसुतलरसातलतलातलमाहातलपातालाख्या अधोलोकसप्तकस्य ब्रह्मांडस्य जरायु
जांडजस्वेदजोद्भिजाख्य [illegible]तुर्विधस्थूलशरीराणां चोत्पत्तिः तत्र जरायुभ्यो जाता [illegible] मनुष्यपश्वादीनी शरीराणि वृक्षादी
नां पापफलभोगायतनत्वं तत्र परम [illegible] रस्य पंचतन्मात्राद्युत्पन्नो सप्त [illegible]शावयवो येन लिंगशरीरो सन्नो च साक्षात्कृत्व
दृन रनिरिवलप्रपंचात्तनो हिरण्यगर्भो [illegible] यमाजीवः तत्र वाराहं ताहमिमास्मितो देवता अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य
नाम रूपे व्याकरवाणीति श्रुतेः हिरण्यगर्भ नाम [illegible] तत्रेयात्र्न्यः [illegible] जीवः स वै शारीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते आ
दिकर्ता स भूतानां ब्रह्माग्रे समवर्तते हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रः [illegible]ते॥ ॥एवं भूतभौतिक सृष्टिर्निरूप
यिता इदानीं प्रलयो निरूप्यते प्रलयो नाम त्रैलोक्य विनाशः स चतुर्विधः नित्यः नैमित्तिकः प्राकृतः आत्यंतिकश्चेति

तत्रनित्यप्रलयःसुषुप्तिः तस्याःसकलकार्यप्रलयरूपत्वात् धर्माधर्मपूर्वसंस्कराणांचतदाकारणात्मनाऽवस्थानंतेनसुप्त
सुप्त्योत्थितस्य नसुखदुःखानुपपत्तिःनचसुप्तावंतःकरणस्याविनाशेतदधीनप्राणादिक्रियानुपपत्तिःवस्तुतःवस्तु
३३ तःश्वासाद्यभावेपिवत्दुपलब्धेःपुरुषांतरस्यभ्रांतिमात्रत्वात्सुप्तशरीरोपलंभकवत् नचैवंसुप्तस्यपरेनाविशेषःसुप्त
स्यहिलिंगशरीरंसंस्कारात्मनात्रैववर्ततेपरेतस्यतुलोकांतरइतिवैलक्षण्यात् यद्वांतःकरणस्यद्वेशक्तिः ज्ञानशक्तिः
क्रियाशक्तिश्चेति तत्रज्ञानविशिष्टांतःकरणस्यनाशःनक्रियाविशिष्टस्येतिप्राणाद्यवस्थानमविरुद्धंयदासुप्तःस्व ३३
प्नंनकंचनपश्यतिअथास्मिन्प्राणएकधाभवति अथैनंवाक्सर्वैर्नामभिःसहाप्येतितदा सौम्यतदासंपन्नोभवति
मा स्वमपीतोभवतीत्यादिश्रुतःसुषुप्तोक्तानंप्राकृतप्रलयस्तुहिरण्यगर्भकार्यब्रह्मविनाशनिमित्तकःसकलकार्यविना

शः यदा तु प्रागेवोत्पन्नब्रह्मसाक्षात्कारस्य कार्यब्रह्मणो ब्रह्मांडाधिकारप्रारब्धकर्मसमाप्तौ विदेहकैवल्यात्मिका परा
मुक्तिस्तदा तल्लोकवासिनाम् उत्पन्नब्रह्मसाक्षात्काराणां ब्रह्मणा सह विदेहकैवल्यं ब्रह्मणा सह ते सर्वे संप्राप्ते प्रतिसंच
रे परस्यांते कृतात्मानः प्रविशंति परं पदमिति श्रुतेः एवं स्वर्गलोकवासिभिः सह कार्यब्रह्मणि मुच्यमानेन तदधिष्ठितब्रह्मां
न डांतर्वर्तिनिखिललोका[illegible]तर्गतस्थावरादीनां भौतिकादीनां भूतानां च प्रकृतौ मायायां प्रलयः न तु ब्रह्मणि बाधरू
पविनाशस्य ब्रह्म[illegible]त्वात् प्राकृत इत्युच्यते कार्यब्रह्मणो दिवसा[illegible]सान निमित्तकस्त्रैलोक्यविनाशमा[illegible] प्रलयो नै
मित्तिकः प्रलयः ब्रह्मा[illegible]चतुर्युगसहस्रपरिमितः कालः चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यत इ[illegible]त्यादिवच
नात् प्रलयकालो दिवसकालपरिमितः रात्रिकालस्य दिवसकालतुल्यत्वात् प्राकृतिकप्रलये नैमित्तिकप्रलये च

पुराणवचनानिप्रमाणानि द्विपरार्द्धेत्वतिक्रांते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः तदाप्रकृतयः सप्तकल्पंते प्रलयायहि एषप्राकृतिकोर
जन्प्रलयोयत्रलीयत इतिवचनं प्राकृतिकप्रलयेमानं एषनैमित्तिकः प्रोक्तोप्रलयोयत्राविश्वसृक् शेतेऽनंतासनेनित्यमा
 त्मसात्कृत्यमाल्म[illegible]रितिवचनंनैमित्ति[illegible]नं तुरीयप्रलयस्तुब्रह्मसाक्षात्कारनिमित्तः सर्वमोक्षः सचैकजीव
वादेयुगपदेवनानाजीववादेक्रमेणसर्वमेकीभवतीत्यादिष्कृते: तत्राद्यास्त्रयोपिप्रलयाः कर्मोपरमनिमित्तः तुरीय
स्तुज्ञानोदयनिमित्तोलयोऽज्ञानेनसहैवेतिविशेषः चतुर्विधःप्रलयोनिरूपितः तस्य[illegible]नीक्रमोनिरूप्यते भूतानांभौ
तिकानांचनकारणलयक्रम[illegible]गलयः कारणल[illegible] कार्याणामाश्रयमंतरेणावस्थानानुपपत्तेः किंतुसृष्टिक्रमविप
रीतक्रमेणतत्तत्कार्यनाशेतत्तज्जनकादृष्टनाशस्य[illegible]जकतयोपादाननाश[illegible]जकत्वात् अन्यथान्या[illegible]मतापिम

माहाप्रलयेपृथिवीपरमाणुगतरूपरसादेरविनाशात्तेः तथाचपृथिव्याअप्सुअपांतेजसीतेजसोवायौवायोराकाशेआ
काशस्यजीवाहंकारे तस्यच...गर्भाहंकारे तस्यचाविद्यायामित्येवंरूपएवप्रलयः तदुक्तंवि... पुराणे जगत्प्र
तिष्ठादेवर्षे ...थिव्यप्सुप्रलीयते तेजस्य ...पःप्रलीयंते तेजो वायौप्रलीयते १ वायुश्चलीयतेव्योम्नितच्चाव्यक्तेप्रलीय
ते अव्यक्तंपुरुषेब्रह्मन्निष्कलेसंप्रलीयते २ पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिः इत्येवंविधप्रलयकारणं
तत्पदार्थस्यब्रह्मणस्तट...लक्ष...णंमनुवेदांतेब्रह्मणिजगत्कारणत्वेनप्रतिपाद्यमानेसतितत्प्र...चब्रह्मण्यात्अन्य
थासृष्टिवाक्यान...प्रामाण्यापत्तिरितिचेन्न नहिसृष्टिवाक्य...नांसृष्टौतात्पर्यंकिंतुद्वितीयेब्रह्मण्येवतद्व्युत्पत्तौ क
थंसृष्टेरू...गः इत्थंसृष्टिमनुपन्यस्यनिषेधोधो ब्रह्मणिप्रतिपाद्येन तदाब्रह्मणिप्रतिषि...स्यप्रपंचस्यवायोप्रा

निषिद्धस्यरूपस्यैवब्रह्मणोऽन्यत्रावस्थानशंकायांनिर्विचिकित्समद्वितीयत्वंनाप्रतिपादितंस्यात् ततः सृष्टिवाक्यान्
ब्रह्मणोपादानत्वज्ञानेसतिउपादानंविनाकार्यस्यान्यत्रसद्भावशंकायांनिरस्तायांनेत्यादिनाब्रह्मण्यपितस्यासत्त्वोप
 पादनेप्रपंचस्यतुच्छावगमेनिरस्तनिखिलद्वैतविभ्रममखंडसं[illegible]दैकरसंब्रह्मसिद्ध्यतीतिपरंपरयासृष्टिवाक्य
नामप्यद्वितीयेब्रह्मण्येवतात्पर्यंउपासनाप्रक[illegible]ठितसगुणब्रह्मप्रतिपा[illegible]कानाम्उपासनाविध्यपेक्षितगुणदोष
मात्रपरत्वंनगु[illegible]त्वंनिर्गुणप्रकरणपठितानांसगुणवाक्यानांतुनिषेध[illegible]क्यापेक्षितननिषेध्यसमर्पकत्वेननवि
नियोगइतिनकिंचिदपिवा[illegible]तीयब्रह्मप्रतिपादनेनविरुध्यते तदेवंस्वरूपतट[illegible]लक्षणलक्षितंतत्पदवाच्य
मीश्वरचैतन्यंमाययाप्रतिबिंबरूपमितिकेचित् तेषामयमाशयः जीवपरमेश्वरसाधारणंचैतन्यमात्रंबिंबंतस्यैवबि

बस्याविद्यात्मकायामायायांप्रतिबिंबमीश्वरश्चैतन्यंअंतःकरणेषुप्रतिबिंबितंजीवश्चैतन्यंकार्योपाधिरयंजीवःकारणो
पाधिरीश्वरइतिश्रुतेः एतन्मतेजलाचार्य[illegible]नशरावगतसूर्यप्रतिबिंबयोरभेदअविद्यात्मकोपाधेर्व्यापकतयात्तदुपा
धिरीश्वरस्यापिव्यापकत्वंअंतःकर[illegible]णस्यपरिछिन्नतयातदुपाधिजीवस्यापिपरिछिन्नत्वं एतन्मतेऽविद्याकृताजी
वदोषाजीवइवपरमेश्वरे[illegible]ःउपाधेःप्रतिबिंबपक्षपातीत्वा[illegible]तिरस्त्वरसाद्विंबात्मकईश्वरचैतन्यमित्यपरेतेषा
मयमाशयःएकमेवचैतन्यंबिंबत्वाक्रांतमीश्वरचैतन्यंप्रतिबिंबत्वाक्रांतंजीवश्चैतन्यंबिंबप्रतिबिंबकल्पनोपा
धिश्चएकजीववादेऽभाव[illegible]अनेकजीववादेत्वंतःकरणान्यैंअविद्यांतःकरणरूपोपाधिप्रयुक्तोजीवपरभेदः। व
उपाधिकृतदोषश्चप्रतिबिंबेजीवएव[illegible]ततेनतुबिंबेपरमेश्वरेउपाधेःप्रतिबिंबपक्षपातित्वात् एतन्मतेचग[illegible]

नसूर्यस्यजलादौभा[illegible]मानप्रतिबिंबसूर्यस्येवपरयोरभेदः ननुग्रीवास्थमु[illegible]दर्पणप्रदेशाद्वबिंबचैतन्यप
रमेश्वरस्यजीवप्रदेशेऽभावात्तस्यसर्वांतर्यामित्वंनस्यादितिचेन्न साभ्रनक्षत्रस्याकाशस्यजलादौप्रतिबिंबित

त्वेबिंबभूतमहाकाश[illegible]पजलादिप्रदेशादर्शनेनापरिच्छिन्नबिंबस्यप्रतिबिंबसंबंधित्वेऽपरिच्छिन्नब्रह्मबिंब
[illegible]प्रतिबिंब[illegible]शासंबंधाविरोधात् नचरूपहीनस्यब्रह्मणोनप्रतिबिंबसंभवः रूपवतएवतथादर्शनादितिवाच्यं निरू
पस्यापिरूपस्यप्रतिबिंबदर्शनात् नचानिरूपस्यद्रव्यस्यप्रतिबिंबाभावनियमः आत्मनोद्रव्यत्वाभावस्योक्तत्वात्
एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवत् यथा यंज्योतिरात्माविवस्वा[illegible]पोभिन्नाबहुधैकोगच्छन्नित्यादिवा[illegible]ना
ब्रं[illegible]प्रांतविभावा[illegible]मानस्यबाधितत्वाच्चतदेवंतत्पदवाच्यार्थोनिरूपितः इदानींपदवाच्यार्थोनिरूप्यते एक

जीववादे अविद्याप्रतिबिंबो जीवः अनेकजीववादे अंतःकरणप्रतिबिंबः स च जाग्रत्स्व[illegible]सुषुप्तिरूपावस्थात्रयवान् त
त्र जाग्रद्[illegible]गतानामिंद्रियजन्यज्ञानावस्था अवस्थांतरे इंद्रियाभावान्नातिव्याप्तिः इंद्रियजन्यज्ञानं चांतःकरणवृत्तिरूप स्व
ज्ञानस्यानादित्वात् सा चांतःकरणवृत्तिरावरणाभिभवार्था इत्येकं मतं तथाहि अविद्योपहितचैतन्यजीवत्वपक्षे घटा
धिष्ठानचैतन्यस्य जीवरूपतया जीवस्य सर्वदा घटादिभानप्रसक्तौ घटावच्छिन्नचैतन्यावरकमज्ञानं मूलाविद्यापरतंत्र
म[illegible]स्थापदवाच्यमभ्युपगंतव्यं एवं सति न घटादेर्भानप्रसंगः अनावृतचै[illegible]संबंध[illegible]वभानप्रयोजकत्वात् तस्याव
रणस्य सद्भावेन न कदाचिदपि घटभानं स्यादिति तद्भंगे वक्तव्ये तद्भंजकं न चैतन्यमात्रं तद्भासकस्य तन्निवर्तकत्वान्ना
पि[illegible]पाहितं चैतन्यं परोक्षस्थलेपि तन्निवृत्त्यापत्तेरिति परोक्षव्या[illegible]त्तविशेषस्य तदुपहितस्य वा आवरणभंगजनकत्वमि

स्यावरणाभिभवार्थावृत्तिरुच्यते संबंधार्थावृत्तिरित्यपरंमतं तत्राविद्योपाधिकोऽपरिछिन्नोजीवः सचघटादि
देशेविद्यमानोपिघटाद्याका[illegible]वृत्तिविरहदशायांनघटादिकमवभासयतिघटादिनासंबंधाभावात् ततश
कारवृत्तिदशायांनुभास[illegible]नतदासंबंधसत्वात् नन्वविद्योपाधिकस्यापरिछिन्नस्यजीवस्यस्वत[illegible]वसमस्त
वस्तुसंबंधस्याविरहवृत्तिदशायांसंबंधाभावाभिधानमसंगतंअसंगतदृष्ट्याचसंबंधाभावाभिधानेचवृत्यनं
तरमा[illegible] संबंधोनस्यादितिचेत् उच्यतेनहिवृत्तिविरहदशायांजीवस्यघटादिभाससहसंबंधसामान्यंनिषेधा
मः किंतर्हिघटादि[illegible]योजकसंबंधविशेषः सचसंबंधविशेषोविषयजीवचैतन्यस्यचव्यंग्यव्यंजकताऽलक्ष
णः काराचित्कस्तदाकारवृत्तिनिबंधनः तथाहितैजसमंतकरणंस्वछद्रव्यत्वात्स्वतएवजीवचैतन्याभिव्यंजकंस

[illegible]घटादिकं तु न तथा अस्वच्छद्रव्यत्वात्साक्षाद्वृत्तिदशायां तु वृत्त्यभिभूतजाड्यधर्मकतया वृत्त्युत्पादितचैतन्याभिव्यं
जनयोग्यताश्रयतया च वृत्त्युदयानंतरं चैतन्यमभिव्यनक्ति तदुक्तं विवरणे अंतःकरणं हि स्वस्मिन्निव स्वसंस
र्गिण्यपि घटादौ चैतन्याभिव्यक्तियोग्यतामापादयतीति दृष्टं चास्वच्छद्रव्यस्यापि स्वच्छद्रव्यसंबंधिदशायां प्रतिबिंबग्रा
हित्वं चैतन्याभिव्यक्तित्वं च तत्र प्रतिबिंबितत्वं एवं विधाभिव्यंजकसिध्यर्थं [illegible]तेरपरोक्षस्थले बहिर्निर्गमनांगीका
रः परोक्षस्थले तु वन्ह्या[illegible]वृत्तिसंसर्गाभावान्न चैतन्याभिव्यंजकतया नापरोक्षत्वं चैतन्याभिव्यंजकत्वमिति द्रष्टव्यं ए
वं जीवस्यापरिच्छि[illegible]त्वेपि वृत्तेः संबंधार्थं निरूपितं इदानीं परिच्छिन्नत्वपक्षे संबंधार्थत्वं प्रतिपाद्यते तथा हि अंतःक
[illegible]पाधिको जीवः तस्य च घटाद्युपादानतया घटादिदेशासंबंधात् किंतु ब्रह्मैव घटाद्युपादानं तस्य मायोपहित

स्यघटान्वयित्वात् अतएवब्रह्मणः सर्वज्ञतातथाचजीवघटाद्यधिष्ठानब्रह्मचैतन्याभेदमंतरेणघटाद्यवभासासं
भवेप्राप्तेतदवभासायघटाद्यधिष्ठानब्रह्मचैतन्याभेदसिध्यर्थंघटाद्याकारावृत्ति[illegible]ष्यते ननुवृत्याकथंप्रमातृ
 चैतन्यविषचैतन्ययोरभेदः संपाद्यतेघटांतःकरणोपाधिभेदेनतदवछिन्नचैतन्ययोरभेदासंभवादितिचेन्नवृत्ते
र्विषयदेशानिर्गमन[illegible]गिकारेवृत्यंतःकरणविषयाणामेक[illegible]स्थत्वेनोप[illegible]भावस्योक्तत्वात् एवमपरोक्ष
स्थलेवृत्तेर्मतभेदेवि[illegible]पादितःइंद्रियाजन्यवि[illegible]रोक्षांतःकरणवृत्यवस्थात्वमावस्थ जाग्र
दवस्थाव्यावृत्यर्थंइंद्रियाजन्येतिअविद्यावृत्तिमत्यांसुषुप्तावतिव्याप्तिवारणायांतःकरणेति[illegible]सुषुप्तिर्नामावि[illegible]
गोचराविद्यावस्थाजाग्र[illegible]मयोरविद्याकारवृत्तेरंतःकरणवृत्तेरंतःकर[illegible]वृत्तित्वान्नातिव्याप्तिःअत्रके[illegible]

रणमुछयोरवस्थांतरत्वमाहुःअत्रतयोर[illegible]स्थांतरयोरंतर्भावबहिर्भावयोस्तत्वंपदार्थनिरूपणेउपयोगाभावा
तंत्रप्रयत्यतेतस्यचमायोपाध्यपेक्षयाएकत्वंअंतःकरणोपाध्यपेक्षयानानात्वंव्यवह्रीयतेएतेनजीवस्य णुत्वंप्र
सुक्तंबुद्धेर्गुणेनात्मगुणेनचैवआराग्रमात्रो ह्यपरापिदृष्टइत्यादौजीवस्यबुद्धिशब्दवाच्यांतःकरणपरिणामोपा
धिकपरिमाणश्रवणात् सचजीवःस्वयंप्रकाशःस्वप्नावस्थामधिकृत्याऽत्रायंपुरुषःस्वयंज्योतिरितिश्रुतेःअनु
भवरूपःस्वप्रकाशानघनइतिश्रुतेःअनुभवामीतिव्यवहारस्तुवृत्तिप्रतिबिंबितचैतन्यमादायोपपद्यतेएवंत्वंप
दार्थोनिरूपितःअधुनातत्त्वंपदार्थयोरैक्यमाहावाक्यप्रतिपाद्यमभिधीयते ननुनाहमीश्वरइत्यादिप्रत्यक्षेण
किंचिज्ज्ञत्वेनसर्वज्ञत्वविरुद्धधर्माश्रयत्वादिलिंगेनद्वासुपर्णासयुजेत्यादिश्रुत्याद्वाविमौपुरुषौलोकेक्षरश्चा

क्षरएवचक्षरःसर्वाणिभूतानिकूटस्थोक्षरउच्यतेइत्यादिस्मृत्याचजीवपरभेदस्यावगतत्वेनतत्त्वमस्यादिवाक्य
मादित्योयूपःयजमानःप्रस्तरइत्यादिवाक्यवदुपचरितार्थमेवेतिचेन्नभेदप्रत्यक्षस्यसंभावितकरणदोषस्य
संभावितदोषवेदजन्यज्ञानेनबाध्यमानत्वात् अन्यथाचंद्रगताधिकपरिमाणग्राहिज्योतिःशास्त्रस्यचंद्रप्रादेशग्रा
हिप्रत्यक्षेणबाध्यापत्तेःपापरक्तेघटोरक्तोनस्यामइतिवत्सविशेषणोहीतिन्याये नजीवपरभेदग्राहिप्रत्यक्षस्यवि
[illegible]भूतधर्मभेदविषयत्वाच्च अतएवनानुमानमापअनागं आगमबाधात्मेरुपाषाणमयत्वानुमानवत्
नाप्यागमांतरविरोधःतत्परातत्परवाक्ययो[illegible]त्परवाक्यस्यबलत्वेनलोकसिद्धभेदानुवादकत्वात्कपर्णादिवाक्य
पक्षेपोपक्रमोपसंहाराद्यवगताद्वैततात्पर्यविशिष्टस्यतत्त्वमस्यादिवाक्यस्यप्रबलत्वात् ननुजीवपरैक्यविरुद्धध ३९

र्माश्रयत्वानुपपत्तिः ग्रीतस्यैव जलाकाशस्योपाधिकोपाश्रयत्ववत्स्वभावतो निर्गुणस्यैव जीवस्यांतःकरणाद्युपाधिकर्तृत्वाद्या
श्रयत्वप्रतिभासोपपत्तेः पारिजस्याकाशवोऽसमारोपितनरापकृतेपि तुल्यं नच सिद्धांते कर्तृत्वम[illegible] क्कचिदप्यभावादा
रोप्यप्रमाहितसंस्कारा भावे कथमारोप इति वाच्यं लाघवेनारोप्यविषयसंस्कारत्वेनैव तस्य हेतुत्वात् नच
प्राथमिकारोपे का गतिः कर्तृत्वाद्यध्या[illegible]नादित्वा[illegible] तत्त्वंपदवा[illegible]यारैक्यायोगेपि लक्ष्यस्वरूपयो
रै[illegible]यथा दिनमेव अत एव तत्प्रतिपादकं तत्त्वमस्यादिवा[illegible] ।नामखंडार्थत्वं सोयमित्यादिवाक्यवत् नच कार्य
परिणामेव प्रामाण्यं पु[illegible]त्यादेः सिद्धेपि संगतिग्रहात् एवं सर्वप्रमाणविरुद्धं श्रुतिस्मृतीतिहासपुराण
प्रतिपाद्यं जीवपरैक्यं वेदांतशा[illegible]स्यो विषय इति सिद्धं ॥ इति श्री वेदांतपरिभाषायां वि[illegible]परिच्छेदः ॥ ७ ॥

इदानीं प्रयोजनं निरूप्यते यदवगतं तन्निवृत्तिं च येष्यते तत्प्रयोजनं तच्च द्विविधं मुख्यं गौणं चेति तत्र दुःखाभावो मु
ख्यप्रयोजनं तदन्यतरसाधनं गौणप्रयोजनं सुखं च द्विविधं सातिशयं निरतिशयं चेति सातिशयं सुखं विषयानु
षंगजनितांतःकरणजनितं वृत्तितारतम्यकृतानंदभोगविशेषः एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंतीति
श्रुतेः निरतिशयसुखं च ब्रह्मैव आनंदो ब्रह्मेति विज्ञानात् विज्ञानमानंदं ब्रह्मेत्यादिश्रुतेः आनंदात्मकब्रह्मप्राप्ति
श्च मोक्षः शोकनिवृत्तिश्च ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवति तरति शोकमात्मविदित्यादिश्रुतेः ननु लोकांतरावाप्तिस्वजन्य
वैषयिकानंदो वा मोक्षः तस्य कृतकत्वेनानित्यत्वे मुक्तस्य पुनरावृत्त्यापत्तेः ननु त्वन्मतेप्यानंदावाप्तेरनर्थनिवृत्ते
श्च सादित्वे तुल्ये दोषः अनादित्वे तु मोक्षमुद्दिश्य श्रवणादौ प्रवृत्त्यनुपपत्तिरिति चेन्न सिद्धस्यैव ब्रह्मरूपस्य[illegible]क्षस्य

साहित्वब्रह्मलक्षणेनत्साधनेप्रवृत्त्युपपत्तेःअन[illegible]निवृत्तिरूप[illegible]अधिष्ठान[illegible]भूतब्रह्म[illegible]पतयासदैवलोकेप्यप्राप्तस्य प्रा
[illegible]त्परिहारयेः प्रयोजनत्वंदृष्टमेवयथा [illegible]कण्ठगतविस्मृतचा[illegible] वर्णहीनवहस्तेसुवर्णमिस्वाप्त पदेदेशप्राप्तमिव
प्राप्नोतियथावायथ[illegible] पंगतिस्तद्वत्वज्ञयिनवकायांसपा[illegible] रज्जुद्रव्याभ्यां[illegible]जिसर्पत्वभ्रमवत् नायंस[illegible] इत्या
प्तवाक्यात्परिहृतस्यैवसर्पस्यपरिहारःएवंप्राप्तस्याप्य[illegible]नंदस्यप्राप्तिःपरिहृतस्या[illegible]नर्थस्यनिवृत्तिर्मोक्षःसए
वच्चप्रयोजनंसच्चज्ञानैकसाध्यःतमेवविदित्वातिमृ[illegible]तिनान्यःपंथाविद्यतेऽयनायेतिश्रुतेःअज्ञाननिवृत्ते
र्ज्ञानैकसाध्यत्वनियमाच्चतच्चज्ञानंब्रह्मात्मैक्यगोचरंअभयंवैजनकप्राप्तोसीतिब्रह्मवाइ[illegible]मग्रआसीत्तदा
त्मान[illegible]वेदाहंब्रह्मास्मीतिइत्यादिश्रुतेःसएषोणिमैतदात्म्यमिदंसर्वंतत्[illegible]सआ[illegible]त्मातत्त्वमसीत्यादिवाक्ये

वेदांतप० थं ...तदंश...भस्य मा... दा... तिनारदीयवचनाच्च तच्च ज्ञानमपरोक्षरूपं परोक्षत्वे परोक्षभ्रमानिवर्तकत्वा...पपत्तेः न
...परोक्षज्ञानं तत्त्वमस्यादिवाक्यादिति केचित् मनननिदिध्यासनसंस्कृतांतःकरणादित्यपरे तत्रैवाच...यांणम न
४१ यमाशयः संविदापरोक्ष्यं न करण...शेषोत्पत्तिनिबंधनं किंतु प्रमेयविशेषनिबंधनमित्युपपादितं तथा च ब्र
ह्मणः प्रमातृजीवाभिन्न...यात्तत्त्वोचरं...वृजन्यज्ञानमपि...परोक्षमेवं अत एव प्रतर्दनाधिकरणे प्रतर्दनप्रतिप्राणो
स्मि प्रज्ञात्मानं मामायुरमृतम्...रुपास्वेतींद्रप्रोक्तवाक्ये प्राणशब्दस्य ब्रह्मपरत्वे निश्चिते सति मा...पास्वेत्यस्मदादेशानु ४१
पपत्तिमाशंक्य तदुत्तरत्वेन प्र...त्तेः ...शास्त्रदृष्ट्या तूपदेशो वामदेववदिति सूत्रे शास्त्र...या दृष्टिः शास्त्रदृष्टिरिति तत्त्व
मस्यादिवाक्यजन्यमहं ब्रह्मेति ज्ञानं शा...रेनोक्तमिति अन्येषां त्वयमाशयः करणविशेषनिबंधनमेव ज्ञानानां प्र

सधत्वं न विमयविशेषनिबंधनं एकस्मिन्नेव वव नपठु करणयोः प्रत्यक्षाप्रत्यक्षव्यवहारदर्शनात् तथा च संवि
त्साक्षात्वेइंद्रियजन्यत्वस्ये जकृतयानशाब्दजन्यज्ञानस्यापरोक्षत्वं ब्रह्मसाक्षात्वात्कारमपिमनननिदिध्या
सनसंस्कृतंमनए कारणंमनसैवानुदृष्टव्यमित्यादिश्रुतेः मनोऽगम्यत्वश्रुतिश्चासंस्कृतमनोविषयान्वेवं
ब्रह्मणऔपनिषदित्वा पपात्तः अस्मदुक्तमनसोवेदजन्यज्ञानानंतरमेव प्रवृत्ततया वेदोपजीवित्वात्
वेदानुपजीविमानांत गम्यत्वस्यैव वेदजन्यत्वविरोधित्वात् शास्त्रदृष्टिस्सूत्रमपिब्रह्म यमानसप्रत्यक्षस्य
शास्त्रप्रभ जत्वादुपपद्यतेतदुक्तं धेनसूत्राछास्त्रार्थध्यानजाप्रमाशास्त्रदृष्टिर्मतानांतुवेत्तिवा चस्य
तिः पर नंपाप यात् सर्वकर्मानुष्ठानादिनिपरंप याकमणांविनियोगः अत एव नमेतं वेदानुव

चनेन ब्राह्मणा विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशकेनेत्यादिश्रुतेः कषाये कर्मभिः पक्के ततो ज्ञानं प्रवर्तते इत्यादि
स्मृतिश्च संगच्छते एवं श्रवणमनननिदिध्यासनानां विधानात् श्रवणं नाम वेदांतानां ब्रह्मणि तात्पर्यावधारणानुकू
 लो मानसी क्रिया मननं नाम शब्दावधारितेऽर्थे मानांतरविरोधशंकायां तन्निवारणानुकूलतर्कात्मकज्ञानजनको मा
नसो व्यापारः निदिध्यासनं नाम अनादिदुर्वासनया विषयेष्वाकृष्यमाणस्य चित्तस्य विषयेभ्योऽपकृष्य आत्मविषय
स्थैर्यानुकूलो मानसो व्यापारः तत्र निदिध्यासनं ब्रह्मसाक्षात्कारे साक्षात्कारणं तेध्यानयोगानुगता अपश्यन्
देवात्मशक्तीं स्वगुणैर्निगूढामित्यादिश्रुतेः निदिध्यासने च मननं हेतुः अकृतमननस्यार्थदार्ढ्याभावेन तद्विषय
निदिध्यासनायोगात् मनने च श्रवणं हेतुः श्रवणाभावे तात्पर्यानिश्चयेन शाब्दज्ञानायोगेन अकृतश्रवणस्यार्थविषयकयु

त्वान्श्रया॰ कृतमननायोगात् एतानि श्रवण[illegible] ज्ञानोत्पत्तौ कारणानीत्येतावन्मात्रं केचिदाचार्या ऊचिरे अपरे तु श्र
वणं प्रधानं मनननिदिध्यासयोस्तु श्र[illegible]राचीन[illegible] फलब्रह्मदर्शनानि[illegible]र्निकतया आरादुपकारकत
यांगत्वमित्याहुः तदप्यंगत्वं न तार्तीयशेषत्वरूपं श्रुत्याद्यन्यतमप्रमाणग[illegible]स्य प्रकृते श्रुत्याद्यभावेऽसंभवात् तन्न
थाहि व्रीही[illegible]र्जोति निदधात्तु होतासादविव मनननिदिध्यासनयोरंगत्वेन काचिच्छ्रुतिर्यां श्रुतिरस्ति नापि बर्हिर्देव
सदनं दामीत्यादि मंत्राणां बर्हिःखंडनप्रकाशनसामर्थ्यव[illegible] किंचिल्लिंगमस्ति नापि प्रदेशांतरपठितप्रवर्ग्यसाग्नि
ष्टोमे प्रवणक्ति इति वाक्यव[illegible] श्रवणानुवादेन मनननिदिध्यासनविधायकं किंचिद्वाक्यमस्ति नापि दर्शपूर्णमासा
भ्यां स्वर्गकामो यजेतेति वाक्यावगतफलसाधनताकदर्शपौर्णमास[illegible]प्रकरणे प्रयाजादीनामिव फलसाधनत्वेनावग

तस्यश्रवणस्यप्रकरणेनमनननिदिध्यासनयोराम्नानंनतुद्रष्टव्यइतिदर्शनानुवादेनश्रवणविधौतेसतिफलवत्तयाश्रवणं
प्रकरणेनतत्संन्निधावाम्नातयोर्मनननिदिध्यासनयोःप्रयाजन्यायेनप्रकरणादेवांगतेतिचेन्नतेध्यानयोगानुगताअ
पश्यंन्नित्यादिश्रुत्यंतरेनिदिध्यासनस्यदर्शनसाधनत्वेनावगतस्यांगाकांक्षायांप्रयाजन्यायेनश्रवणमननयोरेवां
गतापत्तेःक्रमसमाख्येचदूरानिरस्तेकिंचप्रयाजादावंगत्वविचारसप्रयोजनःपूर्वपक्षेविकृतौष्वनप्रयाजानुष्ठानंसिद्धां
तेतुतत्रापितदनुष्ठानमितिप्रकृतेश्रवणंनकस्यचित्प्रकृतिःयेनमननेनिदिध्यासनयोस्तत्राप्यनुष्ठानमंगत्वफलं
भवेत्तस्मान्नतार्तीयशेषत्वंमनननिदिध्यासनयोःकिंतुयथाघटादिकार्येमृत्पिंडादीनांप्रधानकारणताचक्रादी
नांसहकारिकारणतेतिप्राधान्याप्राधान्याव्यपदेशःतथाश्रवणमनननिदिध्यासनानामपीतिमंतव्यंसूचितंचैनद्धि

वरणन्वाद्यैःशक्तितात्पर्यविशिष्टशब्दावधारणंप्र- यावगमंप्रतिअव्यवधानेनकारणंभवतिप्रमाणस्यप्रमेयावगमं
प्रत्यव्यवधानात्मननिदिध्यासनेतुचित्तस्यप्रत्यगात्मप्रवणतासंस्कारपरिनिष्पन्नतदेकाग्रवृत्तिकार्यद्वारेणब्रह्मानु
भवहेतुनाप्रतिपद्येतइतिफलंप्रतिअव्यवहितकरणविशिष्टशब्दावधारणसव्यवहितेमनननिदिध्यासनेतदंगेअंगे
अंगीक्रियतइतिश्रवणादिषुमुमु- णामधिकारःका- कर्मणिफलकामस्याधिकारित्वात्मुमुक्षायांनित्यानित्य
वस्तुवि- कस्यइहामुत्रार्थफलभोगविरागस्यशम- दि तितिक्षाउपरमश्रद्धानांचविनियोगःअंतरिंद्रियनिग्रहःशमः
बहिरिंद्रियनिग्रहोदमःशीतोष्णादिद्वंद्वसहनंतितिक्षाविक्षेपाभावउप- तःचित्तैकाग्र्यंसमाधानंगुरुवेदवाक्येविश्वा
सःश्रद्धाअत्रोपरमशब्देनसंन्य सोऽभिधीयतेतथा- संन्यासिनामेवश्रवणाधिकारइतिकेचित्अपरेतु उपरमत्र

ब्देन संन्यासवाचकत्वाभावाद्विक्षेपाभावमात्रस्य गृहस्थेष्वपि संभवाज्जनकादेरपि ब्रह्मविचारस्य ...यमाणत्वात्सर्वा
श्रमधारणादिविधानमित्याहुः सगुणोपासनमपि चित्तैकाग्र्यद्वारा निर्विशेषब्रह्मसाक्षात्कारहेतुः तदुक्तं निर्विशेषं
परं ब्रह्म साक्षात्कर्तुमनीश्वराः ये मंदास्तेनुकंप्यंते सविशेषनिरूपणैः १ वशीकृते मनस्येषां सगुणब्रह्मशीलनात् तदे
वाविर्भवेत्साक्षात् अपेतोपाधिकल्पनमिति २ सगुणोपासकानां चार्चिरादिमार्गेण ब्रह्मलोकंगतानां तत्रैव श्रवणा
दिना उत्पन्नसाक्षात्कारं ब्रह्मणा सह मोक्षः कर्मिणां धूमादिमार्गेण पितृलोकं गतानां उपभोगेन कर्मक्षये सति पू
र्वकृतसुकृतदुःकृतानुसारेण ब्रह्मादिस्थावरांतेषु पुनरुत्पत्तिः तथा च श्रुतिः रमणीयचरणा रमणीयां योनिमा
पद्यंते कपूयचरणा कपूयां योनिमापद्यंत इति प्रतिषिद्धानुष्ठानेतु रौरवादिनरकविशेषेषु तत्तन्न्यायोपचितं त

त्र दुःखमनुभूय प्रकारादितीयम्योनिषु स्थावरादिष्वोत्पत्तिरित्यलं मतिप्रसंगेन निर्गुणब्रह्मसाक्षात्कारवस्तुनः लो
कांतरे गमनं न तस्य प्राणा उत्क्रामंतीति श्रुतेः किंतु यावत्प्रारब्धक्षयं सुखदुःखे अनुभूय पश्चाद्विपद्यते ननु क्षीयं
ते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे इत्यादिश्रुत्या ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुतेर्जुनेति स्मृत्या च ज्ञानस्य
सकलकर्मक्षयहेतुत्वे निश्चये सति प्रारब्धकर्मावस्थानमनुपपन्नमिति चेन्न तस्य तावदेव चिरं यावन्न विमोक्षेऽथ सं
पत्स्य इत्यादिश्रुत्या नाभुक्तं क्षीयते कर्मेत्यादिस्मृत्या चोत्पादिकर्मव्यतिरिक्तानां संचितकर्मणामेव ज्ञानविनाश्यत्वा
वगमात् संचितं द्विविधं सुकृतदुःकृतं चेति तथा च श्रुतिः तस्य पुत्रा दायमुपयंति सुहृदः साधुकृत्यां द्विषंतः पापकृ
त्यामिति ननु ब्रह्मज्ञानात् अज्ञाननिवृत्तौ तत्कार्यप्रारब्धकर्मणोपि निवृत्तेः कथं ज्ञानिनो देहधारणं पपद्यत इति

चेन्न अप्रतिबद्धज्ञानस्यैवाज्ञाननिवर्तकतया प्रारब्धकर्मरूपप्रतिबंधकदशायां तद्ज्ञाननिवृत्तेरनंगीकारात् नन्वेव
मपि तत्वज्ञानादेकस्य मुक्तौ सर्वमुक्तिः स्यात् अविद्याया एकत्वेन तन्निवृत्तौ कस्यचिदपि सं[illegible]गादिति चेन्न इष्टापत्ते
रित्येके अपरे तु न [illegible]विपरिहाराय चै[illegible]मायाः [illegible]रां बहुवचस्क त्यनुगृहीतमविद्यानात्वमंगीकर्तव्यमित्याहुः अ
न्ये तु एकैवाविद्या तस्या [illegible]वाविद्यायाः जीवभेदेन ब्रह्मस्वरूपाव[illegible]णशक्तयो नाना तथा च यस्य ब्रह्मज्ञानं तस्य ब्रह्म
स्वरूपावर[illegible]णशक्तिविशिष्टाविद्यानाशः न त्वन्यं प्रति ब्रह्मस्वरूपावरणशक्तिविशिष्टाविद्यानाश इत्यभ्युपगमा
न्नैकमुक्तौ सर्वमुक्तिः [illegible]वदधिकारमवस्थिति रधिकारिणामित्यस्मिन्नधिकरणे आधिकारिपुरुषाणा
मुत्पन्नतत्वज्ञानानां देहधारणानुपपत्तिमाशंक्याधिकारापादकप्रारब्धकर्मसमाप्त्यनंतरं विदेहकैव[illegible]मिति सि

द्यांतितंतदुक्तमाचार्यवा स्यातमिश्रैःउप स्त्रना। संस्थि तोषितभ्वरचोत्तितं अधिका समाप्यतेप्रविशंतिय
रंपरमिति एतच्चैकमुक्तौसर्वमुक्तिरितिपक्षेनोपपद्यतेनस्मा काविद्याप रमित्रा विदेहकैवल्यामति सिद्धांतेजीव
मावरणभे पगमनव्यवस्था पादनीयातदेवंब्रह्म ज्ञानान्मोक्षश्चानर्थनिवृत्तिरतिशायानंदावाप्तिश्चतिप्रसि
द्ध य जनं॥ ॥ तिश्रीधर्मराजदीक्षितविरचितायांवे ांतपरिभाषायामष्टमःपरिछेदः ८ ॥श्रीपरब्रह्मार्प
णमस्तु॥ संमत् १९०७ म तमानेअश्विनशुद्ध १ प्रतिपद्यांलिखितं॥